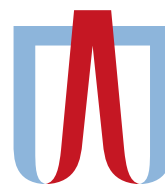

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНСЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ».
АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

КИЇВ 2016

УДК 342.7-056.26](477:100)
ББК 67.9(4Укр)400.7+67.9(0)400.7
П 67

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНСЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

У пропонованому виданні здійснено огляд становища осіб з інвалідністю, що проживають на території проведення АТО або є внутрішньо переміщеними особами.

Текст подається в авторській редакції.

На підставі окреслення норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в частині захисту людей з інвалідністю під час надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій та/або загрози їх виникнення здійснено аналіз відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. У звіті подано коментарі дітей та повнолітніх осіб з інвалідністю щодо проблем евакуації із зони бойових дій, інтеграції в безпечні територіальні громади, дотримання прав внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю. Підсумком дослідження є підготовлені рекомендації, імплементація яких дозволить говорити про виконання урядом України міжнародних зобов'язань.

П 67 «Права людей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту на сході України». Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Лариса Байда, Павло Ждан, Богдан Мойса, Євгенія Павлова, Мирослава Статкевич/за загальною редакцією Аркадія Буценка./Українська Гельсінська спілка за прав людини. — К., Румес, 2016. — 126 с. з іл.

Цей звіт видано завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках проекту «Права людини в дії» (<http://helsinki.org.ua/nashi-proekty/>), який виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини.

Відповідальність за вміст несуть автори і він не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.

Американський народ через USAID надає економічну та гуманітарну допомогу по всьому світу понад 50 років. В Україні допомога USAID надається у таких сферах як: економічний розвиток, демократія та управління, охорона здоров'я і соціальний сектор. Починаючи з 1992 р., Агентство США з міжнародного розвитку надало Україні технічну та гуманітарну допомогу на суму 1,8 мільярда доларів.

Детальнішу інформацію про програми USAID в Україні можна отримати на офіційному веб-сайті USAID <http://ukraine.usaid.gov> та сторінці у Facebook <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>.

УДК УДК 342.739+343.9
ББК 66.061.461

ISBN 978-966-97584-1-5

© Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2016

Аркадій Бущенко

виконавчий директор УГСПЛ

ПЕРЕДМОВА

Вочевидь, ми вже поступово звикаємо до повідомлень про обстріли житлових будинків, сподіваючись на те, аби їх мешканці залишились живими і неушкодженими. З жалем чуємо розмови людей, котрі, зачувши обстріли, тікають до підвалів або інших укриттів. Але що робити прикутій до ліжка людині чи тим, хто користується інвалідним візком і проживає у багатоквартирному будинку на верхньому поверсі? У якому напрямку тікати від обстрілів незрячому? А як дізнатись у чому причина паніки людині, що втратила слух? Ці питання є лише однією із складових відчуття війни особами з інвалідністю. Звичайно, Україна є не першою державою, яка не може говорити про підготовку та ефективне проведення заходів із захисту вразливих груп під час надзвичайних ситуацій військового характеру. Напевне, майже хаотичне переселення підопічних інтернатів не можна вважати організованою евакуацією. Водночас, впродовж більше ніж двох років уряд не зміг запропонувати ефективного порядку денного із забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю, наслідком чого є повернення багатьох родин на непідконтрольні території.

Ми продовжуємо привертати увагу до впливу військового конфлікту на дотримання прав людини. Перед вами дослідження становища людей з інвалідністю, які безпосередньо опинилися перед викликами війни. Пропонований аналітичний звіт має на меті запропонувати кроки, які слід зробити уряду для зменшення наслідків цих викликів.

Ми сподіваємося, що наданий аналіз проблем та розроблені рекомендації допоможуть органам влади під час напрацювання стратегічних документів та програм у сфері захисту людей з інвалідністю у період надзвичайних ситуацій військового характеру.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) висловлює щиру подяку за всебічну допомогу у підготовці цього видання Всеукраїнському громадському об'єднанню «Національна асамблея інвалідів України», Всеукраїнській фундації «Захист прав дітей», Офісу Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Висловлюємо повагу та подяку фахівцям Міністерства освіти і науки України та Харківської обласної державної адміністрації за сприяння в організації моніторингових візитів до спеціальних шкіл для дітей з інвалідністю.

Ми вдячні експертам, котрі брали участь у підготовці дослідження: Ларисі Байді – начальниці відділу ВГО «Національна асамблея інвалідів України», Павлові Ждану – завідувачу відділу забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, Євгенії Павловій – голові Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей».

Окрему подяку висловлюємо Агентству США з міжнародного розвитку (USAID), яке надало фінансову допомогу для підготовки цього видання. За зміст публікації відповідають виключно автори та Українська Гельсінська спілка з прав людини і її не можна вважати такою, що відбиває позицію USAID або уряду Сполучених Штатів Америки.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АТО	Антитерористична операція
Держстат	Державна служба статистики України
ДМС	Державна міграційна служба України
ДСНС	Державна служба надзвичайних ситуацій України
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
НАІУ	Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна асамблея інвалідів України»
ПРООН	Програма розвитку ООН в Україні

ЗМІСТ

ВІД УКЛАДАЧІВ	2
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
ЗМІСТ	5
МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ	7
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	20
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	26
3.1. Статистичні дані щодо повнолітніх і неповнолітніх осіб з інвалідністю із загального числа таких людей	26
3.2. Статистика щодо чисельності осіб з інвалідністю із числа внутрішньо переміщених осіб	27
3.3. Доступ до служб евакуації і підтримки.....	28
3.4. Проблеми перетину людьми з інвалідністю «лінії зіткнення»	30
3.5. Права людей у зоні збройного конфлікту	34
3.6. Становище внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю	37
3.7. Участь у прийнятті рішень	40
ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГОВОГО ВІЗИТУ.....	42
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	48

Кожна людина, в тому числі з інвалідністю, яка знаходилась у зоні військового конфлікту на сході України мала надію, що все закінчиться дуже швидко. А потім з'явився страх – чи зможу я вижити завтра, до кого звернутись, щоб виїхати, де взяти ліки і чим харчуватись. Коли вдалося виїхати, з'явилися нові проблеми – де жити, де знайти роботу, як відправити дітей в школу... Сьогодні у мене одна мрія – я хочу буди впевненим в завтрашньому дні, а цієї впевненості немає... Проблеми не зникають і їх коріння лежить в безсистемності дій влади...

(Дмитро – переселенець із Донецька, є особою з інвалідністю першої групи)

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дане дослідження спрямоване на узагальнення інформації щодо дотримання прав людей з інвалідністю під час збройного конфлікту на сході України та підготовку рекомендацій по покращенню ситуації.

Стандартами при проведенні аналізу було обрано положення Конвенції ООН про права інвалідів¹, міжнародні угоди ратифіковані та підписані Україною в сфері прав людини та в сфері інвалідності під час надзвичайних гуманітарних ситуацій та дій воєнного характеру, а також мінімальні стандарти захисту цивільного населення в надзвичайних ситуаціях та ситуаціях збройних конфліктів.

При підготовці матеріалів використані офіційні дані міністерств та відомств, зокрема статистичні дані щодо кількості людей з інвалідністю уражених військовим конфліктом. Крім того, проаналізовано рекомендації міжнародних організацій щодо захисту прав людей під час гуманітарних ситуацій, стихійних лих, воєнних конфліктів.

У звіті здійснено аналіз результатів опитувань і фокус-груп з переселенцями з інвалідністю та членами їх родин, котрі проживають в різних областях України. Водночас, в рамках проведення опитування, практично всі респонденти просили не називати їх імена з різних причин: у когось залишились рідні на непідконтрольній території і вони бояться наражати їх на переслідування; хтось, через сімейні обставини; хтось періодично виїжджає на територію окремих районів Донецької та Луганської областей; хтось не хоче, щоб інформація потрапила в Інтернет і соціальні мережі. Тому упорядники звіту, ставлячись з повагою до респондентів і їх побажань, залишають за собою право зберігати конфіденційність щодо осіб, котрі надавали інформацію.

Проведення аналізу дало змогу виявити існуючі перешкоди в забезпеченні прав людей/дітей з інвалідністю, котрі певний час перебували в зоні воєнних дій, а нині проживають на підконтрольній території та розробити рекомендації від громадянського суспільства щодо покращення ситуації.

Структурно аналітичний звіт складається з трьох розділів. У першому подається огляд норм міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також апробова-

¹ Ратифікована ВР України 16 грудня 2009 р. В тексті буде використовуватися офіційна назва документа «Конвенція про права інвалідів», як його ратифікувала ВР України

них міжнародних стандартів. Другий розділ сформовано на основі аналізу відповідності національного законодавства міжнародній практиці. Третій покликаний показати практичну ситуацію із дотриманням прав людей з інвалідністю на основі результатів проведених опитувань та фокус групових досліджень, матеріалів неурядових організацій, що працюють в інтересах осіб з інвалідністю та публікацій у засобах масової інформації. У четвертому розділі вміщено звіт про моніторинговий візит до спеціальних шкіл, де навчають діти з інвалідністю, сім'ї яких переселились із зони бойових дій та території непідконтрольної уряду.

Дослідження не претендує на те, щоб вважатись вичерпним та завершеним. Ситуація постійно змінюється і потребує постійного вивчення і контролю. Сподіваємось, що дана інформація буде корисною всім зацікавленим інституціям і особам, які працюють над питаннями захисту прав внутрішньо переміщених осіб, в тому числі осіб з інвалідністю.

РОЗДІЛ 1.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ

Міжнародні документи в сфері прав людини гарантують, що кожна людина, в тому числі з інвалідністю має право на забезпечення своїх прав під час військових конфліктів та надзвичайних ситуацій. Права людини є основоположними принципами захисту для всіх осіб на всі часи і у різних контекстах.

Світова практика показує, що надзвичайні ситуації та військові конфлікти найбільшою мірою зачіпають людей з інвалідністю. Дані, отримані з Японії, підтверджують, що ймовірність загибелі осіб з інвалідністю в разі стихійного лиха в чотири рази вище. У багатьох випадках люди з інвалідністю частіше стикаються зі зловживаннями, відсутністю догляду і відмовою від допомоги в ситуаціях ризику, під час збройних конфліктів і надзвичайних гуманітарних ситуацій². В Ізраїлі люди з інтелектуальною інвалідністю були вбиті, тому що не розуміли, що відбувається і не могли виконати наказ військових (звіт В'Тselem, 2005). Є ряд повідомлень, про використання осіб з інвалідністю, наприклад з синдромом Дауна в якості терористів — смертників³.

Інтереси людей з інвалідністю нерідко ігноруються в рамках стратегій евакуації в надзвичайних ситуаціях. Проведене Організацією Об'єднаних Націй обстеження більше 5 000 осіб з інвалідністю з 126 країн показало, що лише 20% з них могли бути негайно і без будь-яких ускладнень евакуйовані в разі раптового лиха, а інші повідомили, що їх евакуація була ускладнена⁴.

За оцінками УВКБ, в світі нараховується 59,5 млн. примусово переміщених осіб. Враховуючи, що за даними ВООЗ в світі налічується 15 відсотків осіб з інвалідністю, можна констатувати що примусове переміщення стосується орієнтовно 7,65 млн. людей з інвалідністю.

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, незаконні військові дії призводять до збільшення кількості каліцтв, функціональних порушень, а у зв'язку з

² Генеральна Ассамблея ООН, A/HRC/31/30, 30.11.2015 Тематическое исследование по вопросу о правах инвалидов в рамках статьи 11 Конвенции о правах инвалидов, касающееся ситуаций риска и чрезвычайных гуманитарных ситуаций

³ <http://www.cbsnews.com/news/twin-bombings-kill-scores-in-baghdad/>

⁴ United Nations Office for Disaster Risk Reduction, "UN global survey explains why so many people living with disabilities die in disaster s", press release, 10 October 2013.

цим — до постійної інвалідності. Така ситуація склалась і в Україні, після того як розпочалася анексія Криму та військові дії на сході України.

«Вплив конфлікту особливо гостро відчувається бідними та вразливими верствами населення. На сході України загинуло майже 10 000 людей, і понад 4 мільйони людей на Донбасі зазнали безпосереднього негативного впливу. Небезпека обумовила призупинення надання послуг, розвитку інфраструктури і міст жителів східного регіону. В результаті конфлікту понад 2,7 мільйонів людей були переміщені як всередині країни (1,6 мільйони) так і поза її межі (1,1 мільйон).⁵ Це становить більше 5 відсотків населення України. Приблизно 60 відсотків ВПО є пенсіонерами, з них 60 відсотків — жінки, 13 відсотків – діти та 4 відсотки – особи з інвалідністю. Більше половини ВПО залишилися у Донецькій та Луганській областях неподалік від зони конфлікту, але велика кількість ВПО оселилась в інших областях країни. Незважаючи на певні кроки уряду із забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, загальна економічна ситуація та все більш затяжний характер конфлікту означають, що ВПО стають ще більш вразливими...

Солдати, що повертаються з передової, страждають на посттравматичні стресові розлади та мають інші проблеми зі здоров'ям...»⁶.

У своїй резолюції 1894 (2009) Рада Безпеки ООН підкреслила, що військові конфлікти в особливій мірі зачіпають людей з інвалідністю. В резолюціях 2015 року була висловлена стурбованість становищем осіб з інвалідністю, в тому числі в зв'язку з тим, що їх залишають члени сімей, вони стикаються з насильством і позбавлені доступу до елементарних послуг. Підкреслено необхідність врахування інтересів людей з інвалідністю, в тому числі дітей, при наданні гуманітарної допомоги.⁷ Сторони збройного конфлікту несуть головну відповідальність за прийняття всіх заходів для забезпечення захисту цивільних осіб і задоволення їх основних потреб, включаючи особливі потреби осіб з інвалідністю.⁸

За інформацією Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (надалі – УВКБ ООН) від конфлікту на Донбасі постраждало 5,2 млн. українських громадян. За підрахунками ЮНІСЕФ, 1,7 млн. постраждалих (або 34% від усієї кількості), – це діти. За даними Офісу Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України майже 320 тис. осіб з інвалідністю (з них близько 20 тис. дітей з інвалідністю), котрі проживали на території Донецької та Луганської областей, опинилися безпосередньо в зоні військового конфлікту. В найбільшому ризику опиняються діти з інвалідністю: вони, з найбільшою вірогідністю, можуть не побачити, не почути, не відчувати загрозу, а також, не встигнути швидко і своєчасно на неї зреагувати. Особливу турботу викликають діти, котрі перебувають в інтернатних закладах або тимчасово розлучені з батьками і, тим самим, позбавлені родинної підтримки, догляду і любові. В умовах збройного конфлікту та вимушеного переселення люди з інвалідністю наражаються на ризик опинитися у ще більш закритому, виокремленому соціумі, не завжди безпечному і дружньому.

Механізми захисту осіб з інвалідністю в ситуаціях збройного конфлікту закріплені в міжнародних нормах і стандартах, об'єднаних у міжнародну правову базу, та в національному законодавстві.

Міжнародна правова база захисту від наслідків і ризиків збройного конфлікту є загальнолюдською і лежить у площині трьох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих компонентів

⁵ Міністерство соціальної політики України .

⁶ Україна: Пілотний проект реагування на конфлікт і відновлення життєдіяльності та розбудови інституційного потенціалу. Світовий банк, березень 2016 р.

⁷ Рада Безпеки ООН. Резолюції 2217 (2015) та 2225 (2015)

⁸ «Защита гражданских лиц в вооруженном конфликте», 12 февраля 2014 года

міжнародного права: міжнародного права з прав людини, гуманітарного права і міжнародного права у справах біженців.

Міжнародне право з прав людини передбачає права окремої особистості і застосовується як у ситуації миру, так і в ситуації збройного конфлікту чи війни. Фундаментальні права, такі як право на життя і право не бути підданим катуванню, при жодних обставинах не можуть бути обмеженими або довільно призупиненими. Відповідальність держави захищати, поважати і дотримуватись прав людини закріплена в договорах та конвенціях.

В умовах збройного конфлікту особливий захист людей/дітей, передбачено і визнано у:

- Загальній декларації прав людини⁹ 1948 року, яка стверджує, що користування основними правами людини не залежить від віку, раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах;

- «Право на життя є невід'ємне право кожної людини.¹⁰ Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавленим життя» (стаття 6 п. 1). У своєму Загальному коментарі № 6 до ст. 6 МПГПП Комітет ООН з прав людини наголосив на необхідності прийняття належних запобіжних заходів щодо обмеження застосування сили в тій мірі, яка є лише абсолютно необхідною; а також на необхідності проведення розслідування в разі підозрілих смертей, щоб переконатися, що позбавлення життя не було умисним.

- Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів¹¹. «Всі форми репресій і жорстокого, нелюдського поводження з жінками і дітьми, включаючи ув'язнення в тюрми, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування осель і насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюються воюючими сторонами в ході військових операцій або на окупованих територіях, вважаються злочинами»;

- Європейській конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню¹² та додаткових протоколах до неї;

- Конвенції про захист прав і основних свобод людини¹³ «Жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання» (стаття 3);

- Регіональних конвенціях про права дитини, зокрема Європейській конвенції про здійснення прав дітей¹⁴ 1996 року;

- Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182¹⁵, в якій до найгірших форм дитячої праці відносять також примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання у збройних конфліктах;

⁹ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

¹⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

¹¹ Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_317

¹² Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 26.11.1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_068

¹³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

¹⁴ Європейська конвенція про здійснення прав дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_135

¹⁵ Конвенція МОП про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 від 17.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/993_166

● Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю¹⁶, «Державам слід забезпечити надання особам з інвалідністю, особливо немовлятам і дітям, медичного обслуговування на тому рівні у рамках тієї ж системи, що і іншим членам суспільства (пункт 2). Усі особи з інвалідністю, у тому числі з тяжкими формами інвалідності, котрі потребують реабілітації , повинні мати до неї доступ (пункт 3)»;

● Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей¹⁷. Серед 10 пунктів програми, метою якої є захист прав дитини і покращення її життя, у 8-ому пункті викладені рішучі наміри щодо захисту дітей від війни, гарантії забезпечення основних потреб дітей і їхніх сімей в період війни і в районах, де відбуваються насильницькі дії;

● Римському Статуті Міжнародного кримінального суду¹⁸, який визнає військовим злочином використання дітей у збройних конфліктах як міжнародного, так і не міжнародного характеру і передбачає покарання за недотримання цих положень.

Права дітей, в тому числі дітей з інвалідністю, в умовах збройного конфлікту викладені в Конвенції ООН про права дитини¹⁹ та Факультативному протоколі²⁰ до неї від 2000 року.

Зокрема, у контексті збройного конфлікту Конвенція наголошує на тому, що: «...держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання; ...згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» (Стаття 38), а також «...держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини» (Стаття 39).

Факультативним протоколом щодо участі дітей у збройних конфліктах декларується неприпустимість залучення до збройних сил чи угруповань осіб, молодших за 18 років.

Комітет з прав дитини в своєму зауваженні загального порядку № 9 відмічає, що держави-учасниці повинні забезпечити доступ до належних медичних і соціальних послуг, в тому числі до послуг соціально-психологічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей з інвалідністю. Він також рекомендував в умовах постконфліктної ситуації виділити значні ресурси для будівництва та відновлення належних шкільних приміщень і створити інклюзивну систему освіти, в тому числі для дітей з інвалідністю.²¹

Комітет по ліквідації дискримінації по відношенню до жінок в своїй заяві, яка стосується становища жінок в секторі Газа, в липні 2014 року висловив занепокоєння у зв'язку з тим, що значна

¹⁶ Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю, ООН; Резолюція, Міжнародний документ від 20.12.1993, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_306

¹⁷ Всемирная декларация об обеспечении выживания, защиты и развития детей : Принята Всемирной встречей на высшем уровне в интересах детей, Нью-Йорк, 30 сентября 2000 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_child90.shtml

¹⁸ Римский статут международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_588/page

¹⁹ Конвенция про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/>

²⁰ Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, который касается участия детей в вооруженных конфликтах [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml

²¹ CRC/C/AFG/CO/1, пункт 61 а)

кількість жінок і дівчаток, в тому числі з інвалідністю, стикається з примусовим переміщенням в умовах обмеженого доступу або відсутності доступу до соціальних послуг, а також у зв'язку зі становищем жінок з інвалідністю, залишених в таборах або в зонах відновлюваних робіт і піддаються гендерному та сексуальному насильству. Комітет просить звернути увагу держав-учасниць на потреби внутрішньо переміщених жінок, в тому числі жінок з інвалідністю.

Захист прав людей з інвалідністю задекларовано у Конвенції ООН про права людей з інвалідністю²².

*В ході переговорів з підготовки Конвенції про права людей з інвалідністю виникла необхідність переходу в сфері гуманітарного права, що стосується питань осіб з інвалідністю, до підходу, який засновано на правах людини, що привело до виключення таких характеристик в зв'язку з надзвичайними ситуаціями, як «вразливі» групи або «групи, яким не приділяється належна увага».*²³

Стаття 7 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю присвячена окремо дітям з інвалідністю.

Механізми захисту дітей повинні враховувати вікові і статеві особливості. Відповідна інформація повинна бути доступна в придатний для хлопчиків і дівчаток формі і відповідати різним категоріям інвалідності. Медичні, юридичні, психологічні, соціальні, освітні і інші послуги, призначені для жертв сексуального насильства, повинні бути доступні для хлопчиків, дівчаток і підлітків з інвалідністю. Освіта відіграє важливу роль в справі допомоги хлопчикам, дівчаткам і підліткам з інвалідністю під час переходу до етапу відновлення наслідків конфлікту або стихійного лиха. Доступ до інклюзивної освіти зміцнює зв'язки на рівні громади і може допомогти подолати почуття незахищеності в таборах і тимчасових притулках.²⁴

Стаття 11 Конвенції про права людей з інвалідністю зобов'язує держави-учасниці «вжити відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом, зокрема міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом з прав людини, усіх необхідних заходів для забезпечення захисту й безпеки людей з інвалідністю у ситуаціях ризику, зокрема у збройних конфліктах, надзвичайних гуманітарних ситуаціях та під час стихійних лих». Відповідно до зазначеної статті держава повинна:

- реформувати свою політику і практику в контексті ситуацій ризику і гуманітарних надзвичайних ситуацій згідно стандартів Конвенції;
- забезпечити ефективне управління і поширення інформації доступної на всіх етапах надзвичайних ситуацій;
- забезпечити активну координацію, участь і змістовні консультації з людьми з інвалідністю і організаціями, які представляють їх інтереси, в тому числі з жінками, хлопчиками і дівчатками з інвалідністю, на всіх рівнях;
- мобілізувати належні, своєчасні і передбачувані ресурси для забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій і реагування, які є доступні для людей з інвалідністю, а також враховують підхід на основі прав людини з тим щоб уникнути виключення членів цієї групи;
- створити потенціал в рамках зацікавлених сторін, в тому числі військових і цивільних, миротворчого персоналу та інших працівників на місцях, що беруть участь в надзвичайних ситуаціях, що стосуються прав осіб з інвалідністю;

²² Конвенція про права інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

²³ Пункти 2 та 3 порядку денного тридцять першої сесії Ради з прав людини ООН. Щорічна доповідь Генерального комісара ООН з прав людини та із доповідей управління Генерального секретаря ООН з прав людини.

- здійснювати міжнародне співробітництво у відповідності зі стандартами, встановленими Конвенцією про права людей з інвалідністю;

- сприяти включенню людей з інвалідністю в існуючі програми ООН в контексті конфліктних та надзвичайних ситуацій;

- прийняти узгоджені на міжнародному рівні керівні принципи, що стосуються гуманітарної допомоги для забезпечення прав осіб з інвалідністю.

Стаття 11 Конвенції про права людей з інвалідністю тісно пов'язана зі: статтею 9, яка декларує питання доступності житла, тимчасово притулку, транспорту, зв'язку, інформації; статтею 2, яка наголошує на принципах універсального дизайну, які мають бути основою для розробки всіх стратегій, в тому числі в сфері комунікацій, а також гарантує впровадження розумного пристосування для забезпечення більш якісних послуг для осіб з інвалідністю. Конвенція гарантує особам з інтелектуальною інвалідністю те, що проти їх волі вони не можуть утримуватись в психіатричних клініках та закладах, а стаття 24 забезпечує право осіб з інвалідністю на доступ до освіти. Стаття 4 гарантує участь людей з інвалідністю у процесі прийняття рішень, що їх стосуються. Статті 25 і 26 наголошують на доступі до медичних і реабілітаційних послуг. Положення статті 5, що стосується рівності та недискримінації мають вирішальне значення для вироблення основних заходів інклюзивної політики в контексті надзвичайних ситуацій.

Комітет ООН з прав людей з інвалідністю в Заключних зауваженнях стосовно першої доповіді України «наполягає на тому, щоб держава-учасниця, в тому числі на місцевому рівні, здійснила всі необхідні заходи для сприяння захисту, у тому числі евакуації, людей з інвалідністю, які наразі залишаються в конфліктних районах країни, та забезпечила доступ і включення всіх людей з інвалідністю до механізмів реагування на надзвичайні ситуації та планів евакуації. Зокрема, він закликає державу-учасницю зробити пріоритетними людей з інвалідністю в своїх планах евакуації, у тому числі шляхом навчання залученого персоналу.

Крім того, Комітет рекомендує зробити інвалідність основним напрямком в усіх каналах гуманітарної допомоги та залучити організації людей з інвалідністю до визначення пріоритетів у розподілі допомоги.

Комітет ООН з прав людей з інвалідністю наполягає на тому, щоб держава-учасниця здійснила всі необхідні заходи для систематичної реєстрації внутрішньо переміщених людей з інвалідністю та забезпечила належні умови для життя.

Комітет просить державу-учасницю, протягом 12 місяців та у відповідності до статті 35 пункту 2 Конвенції надати інформацію про заходи, вжиті з метою впровадження Рекомендацій Комітету, викладених до статті 11».²⁵

Міжнародне гуманітарне право регулює поведінку протидіючих сторін під час внутрішніх і міжнародних конфліктів та забезпечує спеціальний захист цивільного населення. До Міжнародного гуманітарного права відносяться чотири Женевські конвенції, об'єднані під назвою «Женевські конвенції про захист жертв війни».²⁶ Конвенції I, II і III є результатом тривалих зусиль міжнародного співтовариства держав у напрямку прогресивного розвитку їх положень. В Конвенції IV йдеться про захист цивільного населення під час війни. Положення цієї Конвенції стосуються захисту цивільних госпіталів, допомоги дітям, пораненим і хворим; зобов'язань держав-учасників щодо забезпечення вільної передачі медикаментів і медичних засобів, продовольчих посилок продуктів, одягу та засобів для підтримання здо-

²⁵ Заключні зауваження стосовно першої доповіді України. CRPD/C/UKR/CO/1, 2015р.

²⁶ Конвенция (IV) о защите гражданского населения во время войны. Женева, 12 августа 1949 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

ров'я виключно для цивільного населення з особливою увагою до дітей молодше 15 років, жінок та людей з інвалідністю.

У Женевських конвенціях застосовуються такі терміни, як «поранені» і «хворі», які, в разі їх використання без додаткових роз'яснень щодо інвалідності, суперечать нормам Конвенції про права людей з інвалідністю. У статті 11 Конвенції міститься заклик розглядати міжнародне гуманітарне право через призму заснованого на правах людини підходу до інвалідності. Такий підхід має привести до суттєвих змін в політиці та практиці щодо питань надзвичайних ситуацій, військових конфліктів, стихійних лих.²⁷

Спеціальному захисту дітей присвячені статті 14, 17, 23-26, 38, 49-50, 68, 76, 81-82, 89 і 94 Женевських Конвенцій, а особливий захист людей з інвалідністю містять статті 16, 17, 18, 20, 21, 91, 98 та 127. Цей захист стосується цивільного населення, що проживає як на не окупованій, так і на окупованій території. Окрім того, при дотриманні права людей/дітей на захист від наслідків та ризиків збройного конфлікту необхідно враховувати положення універсальних міжнародних конвенцій, що стосуються заборони застосування зброї масового ураження, зокрема: Конвенції 1972 р. про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та її знищення²⁸;

Конвенції 1993 року про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та її знищення²⁹; а також Конвенції 1981 року про заборону або обмеження конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову³⁰ дію і Протоколу³¹ до цієї Конвенції про невиявлені осколки, заборону або обмеження застосування мін, протипіхотних мін, мін-пасток, запальної зброї та інших пристроїв.

Окремої уваги заслуговують Додаткові протоколи до Женевської конвенції: Додатковий протокол I³² стосується жертв міжнародних збройних конфліктів, а Додатковий протокол II³³ — жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Додатковий протокол II, в тому числі, містить положення про заборону посягання на життя і фізичну недоторканність, на різні види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і катування, на взяття заручників, на посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження тощо.

Згідно з Додатковим протоколом II населення не повинне піддаватися нападу, забороненим діям, а також погрозам, які мають на меті залякати населення. Неприпустимі також напа-

²⁷ Відповідає зносці 32

²⁸ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 13.01.1993, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_182

²⁹ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 13.01.1993, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_182

³⁰ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися [...], ООН; Конвенція, Протокол, Міжнародний документ від 10.10.1980, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_266

³¹ Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, [...], ООН; Протокол, Міжнародний документ від 03.05.1996, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_310

³² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв [...], ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199

³³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_200/print1444915939586086

ди на об'єкти, необхідні для життя мирних громадян, включаючи запаси продовольства, місця його виробництва, джерела води тощо. Обумовлюється неприпустимість нападу на об'єкти, що містять небезпечні сили, наприклад греблі, ядерні електростанції. Преамбула цього протоколу свідчить що «у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності і вимог громадської свідомості».

На захист прав людей і дітей з інвалідністю у ситуаціях збройного конфлікту спрямовані норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права³⁴, які застосовуються під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів.

Важливість возз'єднання сімей, особливо у контексті возз'єднання дітей з батьками, чоловіків з дружинами і дітьми, як у міжнародному праві з прав людини, так і в міжнародному гуманітарному праві відображена у договорах, резолюціях та інших міжнародних документах.

Генеральна Асамблея ООН в своїй Резолюції про повагу до прав людини в збройному конфлікті 1968 року закликає держави при веденні військових операцій докладати всіх зусиль до того, щоб захистити цивільне населення від руйнівних дій війни.

Згідно з поправками до ст. 3 (п.10) Протоколу II Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, держави вживають усіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення від впливу зброї. Ці обставини включають в себе наступне, але не вичерпуються ними: заходи щодо захисту цивільних осіб, шляхом оповіщення та спостереження; наявність і можливість застосування альтернативних систем і т.д.

Генеральна Асамблея ООН в Резолюції 2675 про Основні засади захисту цивільного населення під час збройних конфліктів 1970 року закликає забезпечити дотримання таких принципів під час збройного конфлікту:

1) основні права людини в тому вигляді, як вони визнані в міжнародному праві і викладені в міжнародних документах, продовжують повністю застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту;

2) при веденні військових операцій в період збройних конфліктів завжди має проводитися відмінність між особами, які активно беруть участь у військових діях, і цивільним населенням;

3) при веденні військових операцій повинні докладати всіх зусиль до того, щоб захистити цивільне населення від руйнівних дій війни, і має бути вжито всіх необхідних запобіжних заходів для того, щоб уникнути фізичних страждань, загибелі цивільного населення або нанесення йому шкоди;

4) цивільне населення як таке не повинно бути об'єктом військових операцій;

5) житлові будинки та інші споруди, що використовуються лише цивільним населенням, не повинні бути об'єктом військових операцій;

Міжнародне право у справах біженців, в свою чергу, регулює положення по відношенню до прав і захисту біженців. Питання захисту біженців з інвалідністю в наш час стоїть особливо гостро. Виконавчий комітет УВКБ програми Верховного комісара³⁵, відслідковуючи ситуацію з біженцями, в своїх періодичних спостереженнях постійно акцентує увагу на тому що потребами біженців з інвалідністю часто нехтують, особливо на ранніх етапах надзвичайних ситуацій гуманітарного характеру. Вони, особливо жінки, діти та літні люди з інвалідністю, зазнають дискримінації, експлуатації, сексуального та гендер-

³⁴ Хенкертс Ж.-М. Обычное международное гуманитарное право. Нормы [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/pcustom.htm>

³⁵ Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted by UNHCR Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted by UNHCR, No. 110 (LXI) – 2010

ного насильства, і можуть бути виключені із сфери підтримки та послуг. Виконавчий комітет УВКБ застерігає, що біженці з інвалідністю можуть бути виключені з підтримки та надання послуг при репатріації. Вони мають менше можливостей для інших довгострокових рішень, а саме, місцевої інтеграції та переселення. Комітет підтверджує цілковиту відповідальність держав приймати всі належні заходи для захисту та надання допомоги біженцям з інвалідністю у всіх ситуаціях та закликає держави, у співпраці з відповідними партнерами, забезпечувати захист і допомогу біженцям та іншим особам з інвалідністю від всіх форм дискримінації та забезпечувати стійку і необхідну підтримку у вирішенні всіх їхніх нагальних потреб.

На додаток до міжнародної правової бази захисту людей в умовах збройного конфлікту для людей і дітей з інвалідністю були розроблені спеціальні стандарти захисту.

Так важливим інструментом захисту дітей в умовах збройного конфлікту є *Мінімальні стандарти ООН захисту дітей при наданні гуманітарної допомоги*³⁶ в основу яких покладено чотири ключові принципи Конвенції ООН з відповідним тлумаченням в контексті гуманітарної діяльності:

- Право на життя і розвиток

Разом із забезпеченням і дотриманням прав дитини працівники гуманітарних місій і секторальні спеціалісти мають брати до уваги вплив надзвичайних ситуацій та засобів реагування на фізичний, психологічний, емоційний, соціальний і духовний розвиток дитини;

- Недискримінація

Надзвичайні ситуації найчастіше ускладнюють існуючі відмінності і призводять до подальшої маргіналізації тих, хто вже знаходиться під загрозою дискримінації, в тому числі дітей з інвалідністю;

- Участь і залучення дітей

Працівники гуманітарних організацій і секторальні спеціалісти мають залучати дітей до підготовки до надзвичайних ситуацій і реагування на них. Потрібно докладати всіх зусиль, щоб діти різного віку і можливостей мали змогу висловити свою точку зору і брати участь у прийнятті рішень щодо них.

- Забезпечення найкращих інтересів дитини

Цей принцип має бути керівним у розробці, моніторингу та імплементації всіх гуманітарних програм і втручань щодо дітей.

У відповідності до Стандарту 7 травми з необережності є основною причиною смертності серед дітей від одного року і складають 30% всіх летальних випадків серед дітей 10-14 років і майже 50% серед дітей 15 – 18 років. На додаток до цих «звичайних» ризиків у ситуації збройного конфлікту діти наражаються на більший ризик каліцтва та інвалідності. Діти з інвалідністю є найбільш вразливими і перебувають в особливій небезпеці під час вимушеного переселення, через вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ), уламки, ями, тощо.

Важливим моментом є інформування, попередження та своєчасне надання медичної допомоги дітям, котрі отримали каліцтво в результаті збройного конфлікту. Дітям має бути забезпечена належна реабілітація у відповідності до їх віку, фізичних та психоемоційних потреб.

Стандарт 8 передбачає захист дітей від фізичного насильства та інших шкідливих практик (наприклад, інвалідність дитини не може використовуватись дорослими заради отримання додаткових благ).

³⁶ Минимальные стандарты по защите детей при оказании гуманитарной помощи, РГЗД, 2012, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cpwg/net>

Стандарт 13 спрямовано на збереження єдності сім'ї, а, за потреби, забезпечення дітей без супроводу тимчасовою альтернативною опікою. Стандарт 13 застерігає не допускати розлучення дітей з інвалідністю з батьками шляхом влаштування дитини в інтернатний заклад для забезпечення кращим харчуванням, засобами гігієни та одягом, а закликає створювати всі необхідні умови для проживання дитини з інвалідністю в родині.

Стандарт 17 розкриває поняття безпечного простору для дітей: майданчики, кімнати, облаштування, які створюють сприятливу для розвитку дитини атмосферу. Особлива увага приділяється обов'язковій доступності цих просторів для дітей з різними формами інвалідності та обов'язковим інформуванням батьків дитини з інвалідністю про наявність таких просторів і їх доступність для їхньої дитини. Стандарт передбачає використання універсального дизайну та розумного пристосування.

Стандарт 18 пропонує заходи по превенції дискримінації дітей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту. Стандарт наголошує на небезпеці для дітей, котрі мають труднощі з пересуванням, спілкуванням, запам'ятовуванням, зором та слухом бути залишеними батьками або опікунами, стати жертвою експлуатації. Стандарт пропонує шляхи подолання такої проблеми в умовах гуманітарної діяльності, передбачає спеціальне навчання для лідерів приймаючих громад, працівників наметових містечок і таборів роботи з дітьми та родинами з інвалідністю.

Особливі вимоги висуваються для організації інформаційно-просвітницьких заходів, які повинні враховувати особливості дітей з інвалідністю та використовувати для поширення інформації радіо, гучномовці, друковані ЗМІ з використанням збільшеного шрифту та шрифту Брайля; а також долучати до таких заходів організації і об'єднання людей з інвалідністю та реабілітаційні центри.

Стандарти 19 (економічні питання і захист дітей), 20 (освіта і захист дітей), 21 (охорона здоров'я і захист дітей), 22 (харчування і захист дітей), 23 (вода, санітарія, гігієна і захист дітей), 24 (тимчасове житло і захист дітей), 25 (місця компактного проживання ВПО і захист дітей), 26 (розподіл гуманітарної допомоги і захист дітей) наголошують на обов'язковості і доступності всіх наявних послуг для дітей з інвалідністю, на включенні та залученні, а також акцентують на необхідності врахувати особливості дитини з інвалідністю або членів сім'ї дитини, котрі мають інвалідність при плануванні та облаштуванні родин у тимчасовому приміщенні або таборі.

Мінімальні стандарти захисту дітей при наданні гуманітарної допомоги та інструментарій до них перекладені російською мовою і є доступними для всіх зацікавлених сторін. За сприяння ЮНІСЕФ та відповідних представництв ООН в Україні проводяться регулярні тренінги для представників гуманітарних організацій та секторальних працівників.

Мінімальні стандарти включення літніх людей і людей з інвалідністю у гуманітарні дії (Пілотна версія)³⁷.

Стандарти були розроблені Програмою з нарощення потенціалу літніх людей і людей з інвалідністю (Age and Disability Capacity Building Programme) у співпраці з Консорціумом літніх людей і людей з інвалідністю, до якого входять сім провідних організацій у цій сфері: CBM (Християнська міжнародна організація людей з інвалідністю), Disaster Ready, Handicap International, Help Age International, IFRC (Всесвітня гуманітарна ор-

³⁷ The pilot version of the Minimum Standards for Age and Disability Inclusion in Humanitarian Action, developed as part of the Age and Disability Capacity Building Programme (ADCAP), UK, 2016
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://helpage.org>

ганізація з протидії дискримінації), Oxford Brookes University and Red RUK (Всесвітня гуманітарна організація з питань реагування на гуманітарні катастрофи). Перша версія стандартів була опублікована 2015 року, а у 2016 році вийшла її пілотна версія з доповненнями, яка лишається відкритою до подальшого доопрацювання. Стандарти не перекладені українською мовою і доступні лише мовою оригіналу (англійська мова). Автори Стандартів визнають, що гуманітарна система до цього часу має суттєві прогалини по відношенню до літніх людей і людей з інвалідністю, котрі опинилися в ситуації збройного конфлікту чи гуманітарної катастрофи і ці Стандарти є практичним керівництвом для належної інклюзії людей з особливими потребами на кожному етапі гуманітарної діяльності, в кожній її галузі і контексті. Стандарти побудовані на загальновизнаних принципах:

- недискримінації;
- гуманітарної діяльності на основі гуманізму, основоположних прав і свобод людини, зокрема права на гідне життя, отримання гуманітарної допомоги, на захист і безпеку;
- безбар'єрного доступу до послуг, участі і захисту;
- поваги до гідності літніх людей і людей з інвалідністю;
- рівних можливостей; ефективної і активної участі в процесах прийняття рішень;
- поваги до рівності між чоловіками, жінками, дівчатами і хлопцями різних вікових груп;
- визнання важливої ролі і місії надавачів послуг, супроводжуючих та іншого допоміжного персоналу.

Стандарти включають в себе наступні розділи:

- Захист
- Вода, санітарія і гігієна
- Безпека життєзабезпечення
- Харчування
- Облаштування житла
- Охорона здоров'я
- Навчання безпечної поведінки

Ці Мінімальні стандарти дають визначення восьми ключових критеріїв включення, за якими літні люди і люди з інвалідністю в гуманітарній діяльності:

- є визначеними для гарантованої допомоги, яка відповідає їх особливостям і потребам;
- мають доступ до гуманітарної допомоги, якої вони потребують;
- захищені від негативних наслідків лиха, більш підготовлені і стійкі, менш піддані ризикам в результаті гуманітарних дій;
- знають свої права та пільги, мають належний доступ до інформації, беруть участь у прийнятті рішень на рівні з іншими;
- мають доступ до безпечного і гнучкого механізму подачі і розгляду скарг на рівні з іншими;
- отримують додаткову допомогу та беруть участь у координації її надання на рівні з іншими;
- можуть сподіватися на покращення допомоги та бути залученими як організації до вивчення досвіду і практики надання гуманітарної допомоги;
- отримують допомогу від підготовлених та компетентних спеціалістів і волонтерів, котрі мають спеціальні навички і обладнання для забезпечення їх інклюзії у гуманітарних діях; а також мають рівні можливості для працевлаштування і волонтерства в гуманітарних організаціях.

Мінімальні стандарти попередження і реагування на гендерне насильство в надзвичайних ситуаціях були розроблені під егідою Фонду Народонаселення ООН³⁸.

В цих Стандартах інтегровані існуючі глобальні керівні принципи і технічні стандарти з урахуванням проекту «Сфера» (див. нижче) і його Гуманітарної хартії і мінімальних стандартів гуманітарного реагування. Ці стандарти призначені для використання на рівні з іншими стандартами і керівними принципами. Зокрема, стаття 3 акцентує увагу на проблеми людей з інвалідністю у контексті протидії гендерному насильству в надзвичайних ситуаціях. Йдеться про наступне: «гуманітарну допомогу часто надають екстрено, і співробітники гуманітарних організацій не завжди оцінюють і враховують особливі потреби вразливих груп населення. При розробці програм з профілактики гендерного насильства і реагування на нього, слід приділяти особливу увагу найбільш ізольованим і вразливим групам».

До вразливих груп населення Стандарти відносять і людей з інвалідністю. Стандарти наголошують на тому, що інвалідність створює підвищену уразливість для гендерного насильства. Крім того, зазначають, що «люди з інвалідністю часто залишаються без уваги і соціально ізольованими під час надзвичайних ситуацій і конфліктів. Часто вони не включені в збір даних, тому не можуть отримати доступ до основних послуг. Якщо вони не включаються в оцінку, тоді їх потреби не враховуються при розробці, реалізації, моніторингу та оцінюванні програм втручання. Голос людей з інвалідністю має бути почутий при створенні інклюзивної програми щодо запобігання гендерного насильства та реагування на нього. Потрібно пам'ятати про людей з інвалідністю на всіх етапах процесу програмування, наймати їх у якості співробітників і добровольців, зміцнювати їх економічне і соціальне становище. Не менш важливо зосередити зусилля на громадах в цілому: сприяти кращому розумінню проблем людей з інвалідністю, підвищувати поінформованість і зміцнювати потенціал для спільного вирішення проблем, пов'язаних з насильством та інвалідністю».

До спеціальних стандартів захисту також відноситься і Проект «Сфера» (Sphere Project)³⁹, який було започатковано у 1997 році з метою розробки мінімальних стандартів щодо основних напрямків гуманітарної допомоги. Основними завданнями Проекту є покращення якості послуг, що надаються людям, постраждалим в результаті стихійних лих, та підвищення підзвітності системи надання гуманітарної допомоги у надзвичайних ситуаціях, в тому числі збройних конфліктах. Одним із головних досягнень Проекту стало видання довідника «Гуманітарна Хартія і Мінімальні стандарти реагування на стихійні лиха».

Стандарти Проекту «Сфера» були розроблені за ініціативи гуманітарних недержавних організацій та Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та застосовуються в якості всесвітньо прийнятих фактичних стандартів надання гуманітарної допомоги у XXI сторіччі.

Базові і мінімальні стандарти стосуються методів планування програм допомоги чотирьох видів заходів, спрямованих на спасіння життя людей, а саме на: водопостачання, санітарне забезпечення, гігієну, продовольчу допомогу і харчування; забезпечення житлом; організацію розміщення і непродовольчу допомогу; медичне обслуговування. Щодо людей з інвалідністю, Мінімальні стандарти Проекту «Сфера» акцентують увагу на тому, що фізичні, сенсорні, інтелектуальні, психосоціальні бар'єри, а також бар'єри середовища і людських стосунків заважають повноцінній і ефективній участі людей з інвалідністю в житті суспільства на рівні з іншими. Ці бар'єри, відповідно, перешкоджають повноцінній

³⁹ Проект «Сфера» та «Гуманітарна Хартія і Мінімальні стандарти реагування на стихійні лиха», [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf

³⁸ Мінімальні стандарти попередження і реагування на гендерне насильство в надзвичайних ситуаціях, [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.humanitarianresponse.info/fr/system/files/.../unfpa_booklet_ukr_fin.pdf

і значимій участі людей з інвалідністю в основних гуманітарних програмах і в отриманні гуманітарної допомоги.

Розділи Стандартів акцентують свою увагу на тому, що люди з інвалідністю наражаються на додаткові ризики в надзвичайних ситуаціях і часто лишаться позбавленими допомоги та виключеними з процесів відновлення. Таке виключення є недопустимим, оскільки значно ускладнює ефективність застосування стандартних програм з надання допомоги у НС та участь в них.

Стандарти наголошують, що в число людей з інвалідністю входять різні представники населення: діти, жінки, літні люди, чиї потреби не можуть бути задоволеними на підставі стандартного, загального для всіх, підходу.

В Стандартах підкреслюється, що «при наданні гуманітарної допомоги необхідно враховувати, що люди з особливими потребами мають ті ж самі першочергові потреби, що й інші члени суспільства. Окрім того, вони, частіш за все, мають ще більш особливі потреби, на кшталт заміни допоміжних засобів або пристроїв, необхідних для існування, доступу до реабілітаційних послуг тощо».

Стандарти закликають до того, що всі заходи, спрямовані на допомогу людям з інвалідністю, в жодній мірі не приводили б до ізолюваності цих людей. «Якщо при наданні гуманітарної допомоги права людей з інвалідністю не враховуються, то це призводить до втрати реальної можливості відновлення всієї громади». Таким чином, Стандарти спрямовують всі сторони, задіяні в гуманітарних програмах, до залучення людей з інвалідністю до всіх аспектів надання допомоги і відновлення. З цією метою Стандарти містять детальні інструкції не тільки для програм надання допомоги загального характеру, а й для програм, орієнтованих на вирішення конкретних задач і задоволення конкретних потреб людей з інвалідністю.

Вищеокреслена кількість міжнародних актів з прав людини та міжнародного гуманітарного права свідчить про те, що питання долі людей під час збройних конфліктів є одним із найактуальніших у сучасному міжнародному праві. Деякі з наведених міжнародних актів не виділяють окремо статті або положення про права людей і дітей з інвалідністю, проте всі вони безпосередньо застосовуються до них як до рівноцінних учасників міжнародних правовідносин.

Міжнародна спільнота та експерти у галузі прав людини та дитини визнають, що люди і діти з інвалідністю в умовах перебігу збройного конфлікту у більшій мірі наражаються на ризики бути покинутими і забутими під час евакуації, не отримати важливу інформацію через брак належних засобів інформування або халатність відповідальних працівників, стати жертвами експлуатації, торгівлі людьми, недбальства та принижуючого гідність поводження, отримати тяжкі травми і каліцтва. Саме тому для захисту людей/дітей з інвалідністю, котрі опинились в ситуації збройного конфлікту, гуманітарної катастрофи чи стихійного лиха, мають бути задіяними всі існуючі механізми і стандарти міжнародного правового простору.

РОЗДІЛ 2.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Правові гарантії захисту осіб з інвалідністю у період надзвичайних ситуацій військового характеру, згідно зі статтею 64 Конституції України⁴⁰, не можуть бути обмежені.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Не дивлячись на те, що ситуація в Україні має всі ознаки як надзвичайного (Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»⁴¹), так і воєнного (Закон України «Про правовий режим воєнного стану»⁴²) станів, жоден із зазначених режимів в Україні не запроваджувався. Натомість, прийнято рішення про проведення антитерористичної операції (Закон України «Про боротьбу з тероризмом»⁴³).

Радою національної безпеки і оборони України 13 квітня 2014 року прийнято рішення «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» (таємне), яке у подальшому відповідно до статей 107 та 112 Конституції України було уведено в дію Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014⁴⁴.

Слід зазначити, що ні вищевказаними законами, ні законами України «Про оборону України»⁴⁵, «Про основи національної безпеки України»⁴⁶, «Про об'єкти підвищеної небезпеки»⁴⁷, «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»⁴⁸, «Про військово-цивільні адміністрації»⁴⁹, ні Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015⁵⁰, ні Воєнною доктриною України, затвердженою Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015⁵¹, ні розробленими на їх виконання підзаконними нормативно-правовими актами, не передбачено окремих норм, які б враховували особливі потреби людей з інвалідністю.

⁴⁰ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page?text=%E2%EE%BA%ED+%E2%B3%E9%F1%FC%EA+%F2%E5%F0%EE%F0>

⁴¹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1550-14?nreg=1550-14&find=1&text=%F2%E5%F0%EE%F0&x=0&y=0#w11>

⁴² <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/389-19?nreg=389-19&find=1&text=%EF%E5%F0%E5%EC+%EF%E5%F0%E5%E2%E5%E7+%E2%E8%E2%E5%E7%E5%ED&x=0&y=0>

⁴³ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page?text=%EF%E5%F0%E5%EC+%EF%E5%F0%E5%E2%E5%E7+%E2%E8%E2%E5%E7%E5%ED#w12>

⁴⁴ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>

⁴⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/page?text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3>

⁴⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15?nreg=964-15&find=1&text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3&x=0&y=0>

⁴⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2245-14?nreg=2245-14&find=1&text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3&x=0&y=0>

⁴⁸ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80/page?text=%EF%E5%F0%E5%EC%B3%F9+%E5%E2%E0%EA+%E2%E8%E2%E5%E7%E5%ED>

⁴⁹ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/141-19?nreg=141-19&find=1&text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3&x=6&y=5>

⁵⁰ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14?nreg=287%2F2015&find=1&text=%EF%E5%F0%E5%EC%B3%F9&x=3&y=5#n14>

⁵¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/page?text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3>

У Методичних рекомендаціях щодо підготовки населення до дій в умовах загрози або вчинення терористичного акту, затверджених наказом ДСНС України від 23.03.2015 № 167⁵² зазначено.

1) у розділі IV «Дії населення у разі виникнення надзвичайної ситуації або надзвичайної події на об'єктах, у тому числі тієї, що виникла внаслідок теракту» рекомендовано:

на станції метрополітену, рухаючись до ескалаторів, по можливості допомагати пасажирам із дітьми, жінкам, літнім людям та інвалідам;

при виході з вагону потягу метрополітену та залізничного транспорту після прибуття на станцію виходити із вагона, пропускаючи вперед себе дітей, жінок, літніх людей, інвалідів;

у залізничному транспорті, автобусі, тролейбусі, трамваї, маршрутному таксі під час евакуації з транспорту зберігати спокій, надавати допомогу пасажирам із дітьми, жінкам, літнім людям, інвалідам;

у разі руйнування будівлі вибратися в безпечне місце та надати необхідну допомогу дітям, жінкам, літнім людям, інвалідам;

у разі витoku побутового газу у будівлі надати допомогу в евакуації жінкам, інвалідам, літнім людям, дітям.

2) у розділі VI «Дії населення у разі перебування в районі проведення бойових дій (антитерористичної операції)» при перебуванні в районі ведення бойових дій (антитерористичної операції) рекомендовано:

у разі перебування в будівлі під час евакуації використовувати внутрішні сходи, зовнішні пожежні драбини тощо, при цьому не користуватися ліфтами, надавати необхідну допомогу дітям, жінкам, літнім людям, інвалідам;

у разі перебування на вулиці (місцевості) у безпечному місці надати необхідну допомогу дітям, жінкам, літнім людям, інвалідам.

Проте, яким чином надавати допомогу особам з інвалідністю та іншим маломобільним групам населення, у методичних рекомендаціях не зазначено.

Водночас, Кодексом цивільного захисту України⁵³ передбачено:

— статтею 19 до повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій у сфері цивільного захисту віднесено, у тому числі забезпечення оповіщення та інформування населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі, а до повноважень органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту належить — забезпечення оповіщення та інформування населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі;

— статтею 21 встановлено, що громадяни України мають право, серед іншого на отримання інформації про надзвичайні ситуації або небезпечні події, що виникли або можуть виникнути, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі;

— статтею 31 визначено, що органи управління цивільного захисту зобов'язані надавати населенню через засоби масової інформації оперативну та достовірну інформацію, зазначену в частині першій цієї статті, а також про свою діяльність з питань цивільного захисту, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі.

Водночас слід зазначити, що чинна редакція Положення про організацію оповіщення і зв'язку у надзвичайних ситуаціях, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 1999 року № 192⁵⁴, не містить аналогічних норм.

⁵² http://old.mns.gov.ua/content/laws_nak15.html?PrintVersion

⁵³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page?text=%F1%F3%E1%F2%E8%F2%F0+%E4%F3%E1%EB+%EE%E7%E2%F3%F7>

⁵⁴ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/192-99-%D0%BF?nreg=192-99-%EF&find=1&text=%F1%F3%E1%F2%E8%F2%F0+%E4%F3%E1%EB+%EE%E7%E2%F3%F7&x=0&y=0#w25>

У зв'язку із цим є необхідність внесення доповнень до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення з організації оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту».

Крім того, задля покращення реалізації в Україні положень Конвенції ООН про права людей з інвалідністю і Заключних зауважень Комітету ООН з прав людей з інвалідністю стосовно первинного звіту України про стан реалізації Конвенції ООН про права людей з інвалідністю Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю разом із громадськими організаціями осіб з інвалідністю підготовлено пропозиції змін до деяких законів України щодо поліпшення доступу осіб із порушеннями слуху до інформації, якими запропоновано, щоб «всі телекомпанії забезпечували адаптування для сприйняття особами з порушеннями слуху шляхом перекладу на українську жестову мову та/або субтитрування всіх офіційних повідомлень, в тому числі інформації про надзвичайні ситуації». Ці пропозиції майже стовідсотково лягли в основу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо поліпшення доступу до інформації осіб з порушеннями слуху»⁵⁵, який зараз Держкомтелерадіо узгоджує із центральними органами виконавчої влади.

Хоча у Кодексі цивільного захисту населення України, крім оповіщення відсутні вимоги щодо урахування потреб осіб з інвалідністю, однак, згідно з пунктом 40 Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841⁵⁶, Комісія з питань евакуації, утворена Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою держадміністрацією, органом місцевого самоврядування, організовує оповіщення, евакуацію та прибуття на збірні пункти евакуації непрацюючого населення, зокрема інвалідів з ураженням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, психічними розладами за місцем проживання.

Таким чином чинне законодавство з питань надзвичайних ситуацій, зокрема в частині оповіщення, евакуації тощо, за деякими винятками практично не враховує потреб осіб з інвалідністю, які користуються кріслами колісними, мають порушення органів зору, слуху, розумові та психічні порушення, а також інших маломобільних груп населення;

Поодинокі положення окремих нормативних актів щодо того, що відповідними питаннями повинні займатися місцеві органи (як показав досвід евакуації осіб з інвалідністю зі сходу України) не спрацьовують, оскільки ніяким чином не деталізовані. Відсутні чіткі процедури надання допомоги вразливим групам.

На жаль, органи влади недооцінюють актуальність завдань із вирішення зазначених проблем, визначених Планом заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року⁵⁷, що призводить до їх невиконання. Детальна інформація наведена у Додатку 1 та Додатку 2.

Гарантії захисту прав внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁵⁸ встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.

⁵⁵ http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125648&cat_id=80453

⁵⁶ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF?nreg=841-2013-%EF&find=1&text=%B3%ED%E2%E0%EB%B3%E4+%E7%EE%F0%F3+%F1%EB%F3%F5%F3&x=6&y=11#w33>

⁵⁷ затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р,

⁵⁸ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page?text=%CA%CE%D0%C8%D1%D2>

Згідно зі статтею 1 цього Закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Відповідно до статті 14 зазначеного Закону внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

Статті 6-8 цього Закону регулюють забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, та забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, передбачаючи при цьому певні спрощення відповідних механізмів (за місцем перебування, без окремих обов'язкових умов тощо). Наприклад, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг здійснюється за наявності необхідних документів, що підтверджують право на ці послуги та засоби, а у разі їх відсутності — за даними Централізованого банку даних з проблем інвалідності (для осіб, які звертаються повторно) та індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України^{59,60}.

Статтею 9 Закону визначені наступні права внутрішньо переміщених осіб:

- єдність родини;
- сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення;
- інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- безпечні умови життя і здоров'я;
- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод;
- створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання;
- забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;
- сприяння у переміщенні її рухомого майна;
- сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;

⁵⁹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF>

⁶⁰ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1216-14/paran13#n13>

- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;
- безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення;
- отримання гуманітарної та благодійної допомоги;
- інші права, визначені Конституцією та законами України.

На превеликий жаль, більшість із зазначених норм мають декларативний характер, особливо це стосується забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання внутрішньо переміщеної особи та безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання, у всіх видах громадського транспорту, у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення.

Стаття 17 Закону передбачає певні механізми сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла (запровадження житлових програм, рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами), однак вони так само допоки залишаються декларативними. Єдине, що зроблено в цьому напрямку, так це прийняття Урядом 24 лютого 2016 р. постанови № 115 «Про внесення змін до Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі»⁶¹, відповідно до якої громадяни, які були вимушено переселені із тимчасово окупованих територій, отримали можливість взяти такий кредит. Проте скористатися такими кредитами зможуть зрозуміло, що одиниці. Так, наприклад, всім категоріям населення, яким передбачено цю можливість, у 2015 році було надано 2 972 таких кредити.

За більше півтора роки дії Закону Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спромоглося лише на наказ від 25.03.2016 № 69, яким утворено робочу групу для розроблення порядку надання компенсації за майно, що було пошкоджено в результаті проведення антитерористичної операції.

Відповідно до статті 18 Закону, Україна має забезпечити справедливий розподіл міжнародної гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, з урахуванням потреб осіб з особливими потребами, інвалідів, жінок та дітей, одиноких батьків, пенсіонерів, літніх людей. Проте у чому полягає справедливість цього розподілу до цього часу не розуміють ні чиновники, ні вказані категорії внутрішньо переміщених осіб.

Згідно з пунктами 13-15 статті 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁶² в редакції від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб створюється з метою обліку ВПО. Прикінцевими положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Кабінету Міністрів України доручено створити Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб — громадян України, які переселилися з тимчасово

⁶¹ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/115-2016-%D0%BF/paran2#n2>

⁶² <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20141020>

окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України — протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом. Закон було надруковано у Голосі України від 21.11.2014, у Офіційному віснику України від 02.12.2014, в Урядовому кур'єрі від 03.12.2014, у Відомостях Верховної Ради України від 02.01.2015. Окрім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁶³ було вдосконалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», в якому всі норми, у яких згадувалася Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб, було виокремлено у нову статтю 4¹. Важливим моментом є те, що до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб включатиметься і така додаткова інформація, яка має важливе значення для ВПО з числа людей з інвалідністю:

— відомості про наявність інвалідності у особи із зазначенням причин, групи (підгрупи) інвалідності, нозологічних ознак та потреб у технічних та інших засобах реабілітації;

Всі вищезазначені дії мають велике значення для забезпечення прав, свобод та потреб внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю. Всі вони спрямовані на покращення і полегшення інтеграційних, реабілітаційних, правових та соціально-психологічних аспектів життя людини-переселенця з інвалідністю, оптимізують надання та отримання адміністративних, соціальних та інших релевантних послуг.

Разом з тим, Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб до цього часу не створена, більше того за понад півтора роки Кабінет Міністрів України не забезпечив затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, а Мінсоцполітики разом із іншими центральними органами виконавчої влади не забезпечив його розроблення та узгодження.

Окремо слід зупинитися на Тимчасовому порядку в'їзду на неконтрольовану територію та виїзду з неї громадян України та іноземців (осіб без громадянства), затвердженого наказом першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 року № 415 ог⁶⁴.

Пунктом 127.2 Плану дій на реалізацію Національної стратегії у сфері прав людини передбачено внесення зміни до зазначеного Тимчасового порядку в частині спрощення процедури переміщення осіб, які мають інвалідність, у яких є ризик щодо її встановлення та які хворіють на складні захворювання.

На жаль, аналіз законодавчих та підзаконних актів дозволяє стверджувати, що норми забезпечення прав людей з інвалідністю, у тому числі у період надзвичайних ситуацій є недостатніми. Водночас, декларування у стратегічних документах необхідності внесення відповідних доповнень, в тому числі до підзаконних актів розбивається у стіну нерозумінню посадовців відповідних органів.

⁶³ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/921-19/paran37#n37>

⁶⁴ http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=136476&cat_id=135945

РОЗДІЛ 3.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На жаль, реалії перебігу збройного конфлікту на сході України переконують у тому, що механізми застосування норм міжнародного права в національному контексті не є належним чином врегульованими і відпрацьованими. Як доводить практика, від руйнівних наслідків бойових дій на сході України незахищена жодна група населення. Реальна вразливість тієї чи іншої групи визначається її соціально-економічним становищем, можливістю доступу до ресурсів для отримання допомоги.

«Сначала мы не понимали, что происходит. Когда начали стрелять, появилось чувство безысходности... Передвигаемся на коляске. Сказали, что –кого то из наших («колясочников») убили, потом страшные фото... Что делать, куда бежать, кто поможет, где взять деньги, чтобы уехать... даже вспоминать не хочется весь ужас... Покинуть Дебальцево помогли знакомые из общественной организации. Нет, возвращаться не хотим..., потеряли все... Выживать очень трудно»

(Володимир, подружжя людей з інвалідністю першої групи)

3.1. Статистичні дані щодо повнолітніх і неповнолітніх осіб з інвалідністю із загального числа таких людей⁶⁵

Статистичні дані, які використовуються у звіті, базуються на офіційних даних міністерств та відомств, міжнародних структур. Хоча практична діяльність організацій громадянського суспільства говорить, що вони можуть відрізнитись. Наприклад, не всі цивільні особи, які отримали каліцтва мають статус «інвалідності». Не всі учасники АТО, через бюрократичну систему оформили групу інвалідності. Відсутність чіткої системи збору даних призводить до заниження масштабів проблеми.

За даними Державної служби статистики України (далі – Держстат) станом на 1 січня 2014 року в Україні налічувалося 2831726⁶⁶ людей з інвалідністю (у тому числі: 291395 осіб з інвалідністю I групи, 1042340 осіб з інвалідністю II групи, 1329811 осіб з інвалідністю III групи та 168280 дітей з інвалідністю), що дорівнювало 6,23 % у загальній структурі населення (45426,2⁶⁷ тис. осіб).

Найбільше на початок 2014 року дорослих людей з інвалідністю проживало у Донецькій (273482 особи), Львівській (190577 осіб), Дніпропетровській (169463 особи), Харківській (151325 осіб), Одеській (151046 осіб) областях, місті Києві (149833 особи) та Автономній Республіці Крим (127631 особа). Неповнолітніх осіб з інвалідністю на вказаний час мешкало більш за все в Донецькій (14229 осіб), Дніпропетровській (11944 особи), Львівській (10308 осіб) областях, місті Києві (9313 осіб), Харківській (8412 осіб), Одеській (7430 осіб) та Київській (7154 особи) областях.

В Автономній Республіці Крим, яка займала 14 позицію серед усіх регіонів за чисельністю дітей з інвалідністю, на 1 січня 2014 року налічувалося 5887 неповнолітніх.

Проте за два роки, а саме станом на 1 січня 2016 року, кількісний показник загальної чисельності людей з інвалідністю зменшився на 217665 осіб (або на 0,12 % у загальній структурі

⁶⁵ Дані за 2016 рік наведені без АР Крим, м. Севастополь та частини непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей

⁶⁶ <http://www.ukrstat.gov.ua/Публікації/Демографічна та соціальна статистика/Соціальний захист/Статистичний збірник «Соціальний захист населення України 2013 рік»>

⁶⁷ [http://www.ukrstat.gov.ua/Статистична інформація/Демографічна та соціальна статистика/Населення та міграція/Населення \(1990-2016\)](http://www.ukrstat.gov.ua/Статистична інформація/Демографічна та соціальна статистика/Населення та міграція/Населення (1990-2016))

населення). Так на початок 2016 року за даними Держстату в Україні вже налічувалося 2614061⁶⁸ людей з інвалідністю (у тому числі: 250229 осіб з інвалідністю I групи, 918966 тис. осіб з інвалідністю II групи, 1291249 осіб з інвалідністю III групи та 153547 дітей з інвалідністю), що дорівнювало 6,11 % у загальній структурі населення (42760,5⁶⁹ тис. осіб).

Порівняно із січнем 2014 року, на початок 2016 року чисельність людей з інвалідністю I групи зменшилася на 40996 осіб, II групи на 123374 осіб, III групи на 38562 особи, дітей з інвалідністю на 14733 особи. На початок 2016 року, порівняно із січнем 2014 року, відбулися певні зміни у чисельності осіб з інвалідністю за регіонами, що, вочевидь, пов'язано з вимушеним переселенням людей із зони збройного конфлікту в інші безпечні територіальні громади.

Так за вказаний період з другого на перше місце перемістилася Львівська область (196231 особа – найбільший показник серед усіх регіонів), втратила перше та зайняла друге місце Донецька область (178265 осіб), залишилися на третьому та четвертому місцях Дніпропетровська (175929 осіб) та Харківська (167931 особа) області, помінялися місцями шостим і п'ятим місто Київ (155085 осіб) та Одеська область (154240 осіб). Області з найбільшою чисельністю дітей з інвалідністю: Дніпропетровська (12509 осіб), Львівська (10547 осіб) області, місто Київ (9993 особи), Харківська (8919 осіб), Київська (7862 особи) та Одеська (7499 осіб). Слід зазначити, що за цей час у Донецькій області чисельність дітей відповідної категорії зменшилася на 7634 осіб (із 14229 до 6591 особи).

3.2. Статистика щодо чисельності осіб з інвалідністю із числа внутрішньо переміщених осіб.

В Україні за даними Міністерства соціальної політики України (далі Мінсоцполітики) станом на 7 липня 2016 року налічується 1778513⁷⁰ внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО).

Найбільша кількість ВПО у Донецькій (727993 особи), Луганській (273632 особи), Харківській (190324 особи) областях, місті Києві (137431 особа) і Запорізькій (113929 осіб) та Дніпропетровській (73411 осіб) областях. Слід зазначити, що у складі ВПО 72 % або 1283730 осіб складають маломобільні групи населення (пенсіонери — 976032 особи, діти — 235342 особи та люди з інвалідністю — 72356 осіб). У загальній структурі ВПО 54,88 % становлять пенсіонери, 13,23 % — діти та 4,07 % — особи з інвалідністю.

Найбільша кількість ВПО з інвалідністю у Донецькій (28590 осіб), Харківській (9077 осіб), Луганській (7496 осіб), Запорізькій (6658 осіб) областях, місті Києві (4537 осіб) та Дніпропетровській (3229 осіб) області.

На жаль, статистика щодо чисельності ВПО з інвалідністю у розрізі груп та підгруп інвалідності жодним органом влади не ведеться. Окрім того, діти з інвалідністю окремо також не обліковуються і враховані у загальній структурі дітей, а не у особах з інвалідністю.

Водночас за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС)⁷¹ станом на 14 липня 2016 року «згідно з уточненою інформацією з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції в інших регіонах України тимчасово розміщено 1 млн. 27 тис. 365 осіб (за добу – 105 осіб), з яких 170 тис. 289 дітей та 493 тис. 777 осіб з інвалідністю та похилого віку, у тому числі з Донецької і Луганської областей 1 млн. 4 тис.

⁶⁸ <http://www.ukrstat.gov.ua/Публікації/Демографічна та соціальна статистика /Соціальний захист/ Статистичний збірник «Соціальний захист населення України 2015 рік»>.

⁶⁹ [http://www.ukrstat.gov.ua/Статистична інформація/Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція/Населення \(1990-2016\)](http://www.ukrstat.gov.ua/Статистична інформація/Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція/Населення (1990-2016))

⁷⁰ Дані Мінсоцполітики

⁷¹ <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciy-niy-shtab.html>

907 осіб (за добу – 92 особи) та Автономної Республіки Крим і міста Севастополь 22 тис. 458 осіб (за добу – 13 осіб).

Як видно, чисельність ВПО за даними Мінсоцполітики та ДСНС значно відрізняється (у ДСНС на понад 750 тис. осіб менше). Якщо взаємовідносини у органів соціального захисту населення щодо реєстрації ВПО прописані нормативно (Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 р. «Про облік внутрішньо переміщених осіб» (до якої сім разів вносились зміни за півтора роки), то, що означають цифри ДСНС і навіщо вони, крім створення видимості роботи щодо розміщення ВПО, достеменно невідомо, адже ДСНС увесь час зазначає, що саме місцеві органи виконавчої влади відповідають за створення належних умов проживання переселенців і визначення об'єктів для їх розміщення.

3.3. Доступ до служб евакуації і підтримки.

За словами Олега Дрюми, Голови ВГО «Європейська асоціація прав інвалідів», держава не виявляла ініціативи в організації вивезення постраждалих із зони бойових дій, а особливо людей з інвалідністю, котрі потребують особливих умов евакуації.⁷² Із його слів, з початку бойових дій він поспілкувався з більш ніж 5 000 сімей. Були періоди, коли вдень надходило до 250 дзвінків з проханням допомогти з виїздом. Кожний випадок вимагав індивідуального маршруту евакуації і залучення великої кількості волонтерів. За рік (2014-2015) співробітникам ВГО Європейська асоціація прав інвалідів вдалось вивезти більше 2100 осіб з інвалідністю⁷³.

Проте, не всі історії мають щасливий кінець. В ніч з 30 червня на 1 липня 2014 року близько Краматорська під час обстрілу загинуло 9 осіб з інвалідністю, котрі пересувались на візках і намагались залишити зону АТО. Інші 12 осіб, котрі не постраждали під час обстрілу, виїхали у напрямку Харкова, в місто Ізюм. Зв'язок з ними було втрачено.⁷⁴

Нова влада ДНР мала наміри вивезти дитячий будинок «Антошка» для дітей з ДЦП у Ростов-на-Дону або у Севастополь. Керівництво «Антошки» проявило мужність і наполегливість і, за підтримки громади, вивезло малечу у Харків. Під час нелегких перемовин, що вилились у справжнісіньку блокаду дитячого будинку, дітям бракувало продуктів харчування і питної води.⁷⁵

За даними ВГО Національна асамблея інвалідів України діти і люди з інвалідністю, котрі позбавлені доступу до служб евакуації і підтримки (відсутнє оповіщення, бракує інформації в доступних форматах, архітектурна недоступність бомбосховищ, притулків, пунктів розподілу харчування) наражаються на непропорційно більш важкі страждання.

«Так случилось, что моя мама Марфа Ивановна, родом из Черниговской области, где пережила оккупацию фашистов во время Великой Отечественной войны. Когда у нас, в Донецкой области начали греметь взрывы, мама сказала, что пережить вторую оккупацию просто невозможно. И мы позвонили родственникам из Киевской области и срочно выехали. С учетом возраста мама имеет много заболеваний: высокое давление, заболевания опорно-двигательного аппарата, болят суставы и т.д. Все наши денежные сбережения ушли даже не на переезд, а на выезд из зоны АТО с двумя небольшими сумочками. Я смотрела, как в маршрутку брали красивого, молодого парня – инвалида 1 группы на коляске. А закрыв двери в автомобиле, я увидела, что коляска осталась стоять на улице. Места просто не было. Мы приехали в Киев и поняли, что спасать себя можем только сами. Позвонив в Ассамблею, получили четкое разъяснение: к

⁷² <http://informer.media/archives/103897>

⁷³ [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.socio.org.ua/

⁷⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.048.ua/news/569052

⁷⁵ [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.gazeta.dt.ua/socium/operaciya-evakuaciya

кому обратиться за статусом, каковы наши права по новому закону и возможности, что есть сегодня в реалии и где нам обязаны оказать медицинскую помощь. А потом еще и получили медикаменты по нашему запросу на 1000 грн. и продукты, за что особенная благодарность»

(Светлана.)

«Я, Андрей, приехал из Луганской области, у меня ДЦП, I группа. Живу один уже несколько лет. Как приехал в Киев рассказывать не буду – просто чудеса бывают! «Спасибо» государству за статус переселенца с инвалидностью. Спасибо волонтерам — нашли одежду, обувь. Национальная Ассамблея инвалидов дала возможность на две недели поселиться в небольшом отеле и оплатила мое проживание. Получил продуктовый набор. В отеле тоже с пониманием ко мне относятся. Прихожу в себя...»

Неурядові організації із жалем констатують, що законодавство не у повній мірі відповідає положенням Конвенції про права людей з інвалідністю. Нові програми, законодавчі ініціативи, розроблені вже після ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів, не враховують проблеми цієї групи громадян, а тому їх вирішенню не надається належна увага. Існуючі нормативно-правові акти, які стосуються питань оповіщення населення про ситуації ризику та евакуації, не містять положень, які б враховували специфіку потреб людей з інвалідністю. НАІУ наголошує на тому, що в нормативно-правових і підзаконних актах не відображені наступні ключові моменти:

- особи, котрі перебувають в інтернатних установах, лікувальних закладах, установах пенітенціарної системи евакуюються у першу чергу;
- хто та яким чином здійснює супровід одиноких чи самотійно проживаючих у зонах із ситуацією ризику осіб з інвалідністю з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, психічними розладами, осіб похилого віку;
- особливості інформування осіб з інвалідністю з порушенням слуху про особливий період, надзвичайний стан тощо;
- як особа з порушенням органів зору та опорно-рухового апарату може виїхати на безпечну територію чи під час гудка сирени терміново добратися до бомбосховища та ін.

Завдяки діяльності волонтерів та громадських організацій з зони АТО було вивезено 93 тис. осіб з інвалідністю. Складнощі були пов'язані не лише з переїздом з місць, де проходять бойові дії, а й з іншими чисельними проблемами вже на безпечній території України. Зокрема, це організація та пошук архітектурно доступних місць проживання, доступного транспорту для перевезення, повноцінного харчування, лікування, побутового облаштування, а також забезпечення соціальної, юридичної, правової, психологічної та іншої допомоги.

Як показала ситуація, під час вивезення та евакуації з зони АТО частіше забували саме про людей з інвалідністю та людей похилого віку, саме вони залишались кинуті напризволяще. Виною цьому була відсутність чіткої міжвідомчої співпраці, координації та плану евакуації, а також неможливість безперешкодного доступу людей з інвалідністю до організацій, які надають допомогу, та об'єктів транспортної та соціальної інфраструктури.

Вивозячи людей з інвалідністю з зони АТО, волонтери зустрічались з тим, що осіб з інвалідністю не хотіли приймати в лікарні на тій підставі, що вони потребували тривалого лікування.

Рівень забезпечення принципу єдності родин в ситуації евакуації та вимушеного переміщення є недостатнім.

Часто батьки прагнуть у будь який спосіб переправити дитину на безпечну територію, а механізми подальшого возз'єднання родини практично відсутні. Відсутня також статистика щодо дітей ВПО без супроводу і розлучених дітей, в тому числі і дітей з інвалідністю. ДМС володіє інформацією лише про 8 дітей-біженців.

За інформацією, зібраною працівниками і волонтерами Національної асамблеї інвалідів України, основні проблеми і ризики, на які постійно наражались люди з інвалідністю в процесі організації евакуації на безпечну територію, можна окреслити у такий спосіб:

- відсутність інформації щодо можливості виїзду. Були випадки надання недостовірної інформації (невідомо хто організує виїзд і куди везуть).

- обмеження чи відсутність коштів і транспорту для проїзду з місця проживання до вокзалу;

- неможливість самостійного прибуття на залізничний вокзал внаслідок тяжкого стану здоров'я, відсутності транспорту, безпеки пересування;

- відсутність квитків на потяг, відсутність спеціальних вагонів для перевезення осіб з тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату.

У свою чергу, Уповноважений Верховної Ради з прав людини⁷⁶ свідчить, що держава виявилася не готовою економічно та організаційно в умовах військової зовнішньої агресії вжити адекватних заходів щодо евакуації та порятунку більшості з цих людей, які через інвалідність, матеріальний стан та відсутність сторонньої допомоги не змогли самостійно виїхати із зони військового конфлікту. Мова йде, в першу чергу, про долю мешканців інтернатних закладів, значну частину з яких залишено напризволяще на території Донецької та Луганської областей.

«Валентина Іванівна, 85 років, проживає одна в центрі Донецька, 2-й поверх, рідних не має, сусіди теж виїхали. Без сторонньої допомоги не пересувається. Снарядом вирвало шматок стіни з її квартири. Раніше її обслуговували соціальні робітники, допомагали волонтери, громадські організації. Сьогодні ця система не працює. Лікарні теж відмовляють у стаціонарному медичному обслуговуванні. Голодує.» Допомогу надали громадські організації.

«Іван, 37 років. Тотально незряча людина, 1А група інвалідності. Дружина, інвалід 1 групи, незряча. Дитина, 10 років, здорова. Мешкають у Луганській області. Самостійно не можуть виїхати із окупованої території: відсутні кошти.» (Сім'ю вивезли громадські організації)

За інформацією, розміщеною на офіційному сайті Офісу Омбудсмана, у зв'язку з конфліктом спостерігається помітне збільшення кількості осіб з інвалідністю, що актуалізує вже існуючі проблеми неналежної медичної допомоги, недостатньої реабілітаційної підтримки, недостатнього середовища та проблем з освітою, працевлаштуванням тощо.

Наприклад, серед 2979 військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, МВС та інших силових відомств, які отримали поранення, станом на 1 липня 2015 року інвалідами війни визнано 925 осіб.

3.4. Проблеми перетину людьми з інвалідністю «лінії зіткнення».

З 21 січня 2015 року на в'їздах і виїздах із зони АТО діє пропускний режим.⁷⁷ Євген Струков, волонтер благодійного фонду «Інва-SOS Схід», займався евакуацією і розселенням людей з інвалідністю, надавав допомогу дитячим будинкам, інтернатам, реабілітаційним центрам на непідконтрольних територіях.

«Здорова людина може сама сісти в автобус і поїхати. Люди з обмеженими можливостями і в мирний час нікому не були потрібні, а зараз про них просто забули. Намагаємося їм допомогати, але з введенням пропускної системи ми просто позбавлені такої можливості. Люди які до нас звертаються — лежачі, на інвалідних кріслах. Вони не можуть приїхати на блокпост або подати заяву. Тому, велике прохання до нашої держави: спростити процедуру виїзду хоча б для

⁷⁶ <http://www.ombudsman.gov.ua/>

⁷⁷ Пропускная система: вопросы и ответы [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: http://donbasssos.org/20150302ru_permit/

інвалідів першої, другої, третьої групи і членів їх сімей які зайняті їх обслуговуванням», — про- сив Євген Струков.

Як писала “Комсомольська правда в Україні”, за словами перевізників, у березні 2015 року люди з інвалідністю мали можливість перетнути лінію розмежування зі сторони Донецька без пропуску. “...зі списку для проїзду без пропусків були виключені жінки , — повідомив “КП” представник перевізника «ЛюксАвтоКом», який здійснював рейси в Донецьк з Києва, Сергій Шитіков. — Тепер без пропуску на виїзд з Донецька можуть проїхати діти в супроводі мам, пен- сіонери та інваліди. Решті для виїзду потрібні пропуски!”⁷⁸

Перед проходженням контролю на блокпостах формується 2 черги: пільгова та звичайна. До пільгової черги потрапляють люди з інвалідністю та маленькими дітьми. За інформацією осіб, що перетинали блокпости, пільгова черга рухається трохи швидше, ніж звичайна, але все одно залишається дуже довгою.

Як відзначав Андрій Богданович, керівник проекту «Прифронтна інспекція» громадської організації «Фундація.101», “Фактам”, на контрольних пунктах у грудні 2015 року не були облаштовані місця очікування. Люди стоять годинами: влітку — на сонці, взимку — під дощем і снігом, їм навіть сісти ніде. Біотуалети і резервуари з питною і технічною водою, встановлені на блокпостах організацією «Лікарі без кордонів», на зиму було вирішено прибрати, так як в холодну пору року є складнощі з їх обслуговуванням.⁷⁹

Детальна інформація про ситуацію на пропускних пунктах Луганської та Донецької області з фотографіями була люб’язно надана Офісом Уповноваженого Президента України з прав лю- дей з інвалідністю. Єдиний пропускний пункт у Луганській області знаходиться у Станиці Лу- ганській. Це – пішохідний перехід з окупованого Луганська до першого українського блокпосту. Спочатку потрібно перейти розбитий міст: 45 сходинок з одного боку, невеликий шматок ас- фальту і ще 17 сходинок з іншого боку.

⁷⁸ Шанс въехать в зону АТО остался лишь у стариков, инвалидов и детей [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://kp.ua/life/496570-shans-vekhat-v-zonu-ato-ostalsia-lysh-u-starykov-ynvalydiv-y-detei>

⁷⁹ «Обычная очередь на блокпосту — километра два, льготная — из беременных и инвалидов — около километра» [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://fakty.ua/209507-obychnaya-ochered-na-blokpostu-kilometra-dva-lgotnaya-iz-beremennyh-i-invalidov-okolo-kilometra>

Подолавши ці перешкоди, до українського блокпосту потрібно ще йти близько кілометра. Аж потім можна сісти на мікроавтобус, який, так само, недоступний для людей на візку.

Вочевидь, для людини з інвалідністю це – непереборний шлях. На допомогу розраховувати не доводиться: в більшості, тут ходять немолоді люди, виснажені стресами і негараздами. Із слів громадських активістів з листопада 2015 року з'явилися певні покращення: лавки для сидіння, пункт обігріву, туалети (проте, недоступні для людей з інвалідністю) та більш коректне ставлення з боку військових. Привертає увагу той факт, що розбита частина мосту знаходиться на нашій, українській, території. Чи важко його полагодити, враховуючи величезні інвестиції міжнародних фондів у розвиток Луганської області? За словами волонтерів, люди бояться піднімати це питання, щоб перехід не закрили зовсім.

Викликає занепокоєння інший факт: блокпости працюють до певного часу. Якщо людина не встигла, то проблема, де заночувати, покладається на неї. Така ситуація є катастрофою для людей з інвалідністю, матерів з дітьми, літніх людей. До групи ризику потрапляють діабетики, люди з серцевими хворобами, вагітні жінки. За словами очевидців, люди часто мруть під час переходу, по дорозі, в маршрутках, без видимих причин і ускладнень – рівень стресу занадто великий. Для людини з інвалідністю така ситуація є просто критичною.

Пропускні пункти в Донецькій області: Артємівськ і Зайцево. Через ці пропускні пункти люди їдуть як у Донецькому напрямку, так і на Луганську область. Враховуючи той факт, що в Луганській області існує лише один пішохідний перехід на Станіці Луганській (див.вище), навантаження на ці пропускні пункти величезне.

На фото:
Ситуація
з переходом
і проїздом
через
блоkpости

Ситуація з переходом і проїздом через ці два блокпости описана мамою дітей з інвалідністю і чоловіком, у котрого ампутовано обидві ноги:

«Я — многодетная мама, дети с инвалидностью, со сложными ограничениями ЦНС, умственная отсталость, одному из детей нет года. Ехали по необходимости. Оставит детей не с кем. За рулем — сама.

Не успели проехать до закрытия работы пропускного пункта, пришлось ночевать на улице. Дети в памперсах, помыть негде, в дороге скисло молоко, нельзя хранить продукты, потому что страшно рисковать — дети. Купить негде. Подошла, стала просить, чтобы пропустили без очереди.

— Це не є наша справа, то є громадянська справа...»

— Пішла вон! Не має ніякої пільги! Не має ніякої пільгової черги!..»

...Машины в три ряда не могу ни вперед, ни назад. В этих очередях много машин с инвалидными значками.. Когда пришлось ночевать на пропускном пункте — я попыталась детей занести в пункты обогрева. Это такие плащ-палатки, очень низкие двери. У меня нет помощи — все сама. В машине кроме детей, еще женщина с травмированной рукой в гипсе. Несу дочь 10 лет на руках, ДЦП, она тяжеленькая уже такая... Просто нет сил после дороги (я за рулем сама). Прошу помочь военного — отказывает. Помощи — нет. Медпункта — нет. Туалетов — нет. Люди пытаются сбежать куда-то — сколько случаев, что подрываются на обочинах...»

«Мужчина имеет ампутацию ног. Проживает на самой линии разграничения. Трое детей. Общительный, коммуникабельный, уже привык справляться с ситуацией. Крупного телосложения, даже внешне выглядит весомо. Сам говорит о том, что удастся решить ему, в 70% могут не решить другие люди, которые первый раз проезжают пропускной пункт, или которые проезжают редко.

«Сейчас ситуация немного изменилась. Стали чаще идти на встречу...и то — у меня уже колоссальный опыт общения с военными, живу на самой линии разграничения. Считаю, что это

полностью человеческий фактор. Было бы распоряжение – было бы совсем по-другому. На пункте пропуска все полностью зависит от начальника этого пункта. Самое страшное остаться ночевать на пункте. Вот недавно, не успеваю, опаздываю проехать до 17.00. Это же машина, не от меня зависит. Зима.

Всего – 20! машин. Если перемерзну в машине начинаются проблемы с костями, и все прочее. Прошу – помогите, пропустите без очереди, такая ситуация. — Это в магазине очередь за хлебом – а здесь – нет. Грубость.

Позвонил пограничникам, объяснил, рассказал – обещали перезвонить. Нет, никто не звонил, конечно.. Еще раз повторю – КОГДА ЗАКРЫВАЮТ БЛОК ПОСТ – ЭТО НА ГРАНИ УЖАСОВ. Для людей с инвалидностью, для беременных и пожилых – просто нет слов.. Да, биотуалеты установили, но они, конечно, не работают. Туалеты сбиты деревянные, но мне на протезах, не зайти и не решить свои потребности. Я не могу присесть, простите. Медпункты практически не работают зимой. Посмотрим, как будет дальше. Сейчас чуть меньше машин, это

сейчас, и то. Потеплеет и движение усилится, очереди в три ряда, более 1,5 км. Где искать туалет, даже тот же деревянный? Выйти на обочину в кусты – если уж и забыть о человеческом достоинстве, так просто подорвешься. Как мне на протезах дойти до того деревянного даже туалета из этой очереди? Это минимум, как идти 1 км. А человеку на коляске..? Я еще раз повторюсь – это мне тяжело, такому пробивному, а 95% остальные люди мучаются еще больше».

3.5. Права людей у зоні збройного конфлікту.

Влітку 2014 року почалися активні бойові дії у селищі Слов'яносербську Луганської області. Як повідомляли “РІА Новини”, там знаходиться один з небагатьох водозаборів окремих районів, не контрольованих урядом України. Насосна станція на водоводі стоїть поруч з психоневрологічним інтернатом, через що останній постійно потрапляв під обстріли.⁸⁰

Як повідомляли СММ ОБСЄ у моніторинговому звіті за 24 листопада 2014 року, через обстріли на той момент в інтернаті залишилося лише 6 зі 180 співробітників інтернату, 350 паці-

⁸⁰ Кошмар наяву. Душевнобольные на линии фронта [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://rian.com.ua/analytics/20160307/1006312395.html>

ентів знаходилися у жахливих умовах: без опалення, електрики, газу, продуктів харчування та медичних препаратів. Згідно із журналом реєстрації хворих, з серпня 2014 в інтернаті загинуло 49 осіб.⁸¹

За словами голови адміністрації Слов'яносербського району Андрія Загороднюка, у інтернаті через обстріли були поранені люди. “Поряд з насосною станцією знаходиться Слов'яносербський психоневрологічний інтернат. Він також піддавався обстрілу, там поранені були. Інтернат у нас тепер без скла на вікнах, без пральні, але завдяки щасливому випадку всі живі...” — цитує Андрія Вікторовича “LNR.Today”.⁸²

Того ж літа було обстріляно Докучаєвську спеціальну загальноосвітню школу-інтернат. Снаряди потрапили у двір, а вибуховою хвилею і осколками були вибите скло і посічені стіни. Сьогодні всі пошкодження усунені, а заклад, за інформацією “Донецького агентства новин”, функціонує в повній мірі.⁸³

4 вересня 2014 року у місті Донецьку під обстріл потрапила школа-інтернат для дітей з ДЦП.

У січні 2015 року з РСЗО “Град” обстріляли житловий квартал міста Попасної, біля якого знаходиться психоневрологічний інтернат, де саме проводилася евакуація пацієнтів до безпечного місця. Про це повідомляв Геннадій Москаль.⁸⁴

Психоневрологічний інтернат, в якому знаходилося 335 пацієнтів, потрапив під обстріл в передмісті Донецька Старомихайлівці 14 липня 2015 року.

“Близько 4 години ранку була обстріляна лікарня на околиці селища, це район шахти Абакумова. Є пряме попадання в гараж на території лікарні, пошкоджено медичну техніку та скління лікарні», — цитує слова Лисняка “Донецьке агентство новин”.⁸⁵

За даними Кластеру ООН з питань захисту в Україні⁸⁶ з 1 по 30 квітня 2016 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) зафіксувало 43 жертви конфлікту серед мирного населення на сході України: вісім людей вбито (дві жінки та шестеро чоловіків) і 35 поранено (11 жінок, 21 чоловік і хлопчик; статі двох

⁸¹ Последние новости от Специальной мониторинговой миссии ОБСЕ в Украине – на основе информации, поступившей по состоянию на 23 ноября 2014 г., 18:00 (по киевскому времени) [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/ukraine-smm/127716>

⁸² История двадцать вторая. Славяносербск: на линии огня [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <https://lnr.today/index.php/istoricheskaya-pravda/8809-istoriya-dvadsat-vtoraya-slavyanoserbsk-na-linii-ognya>

⁸³ Учащиеся интерната Докучаевска, который попадал под обстрел ВСУ, получили подарки от Совмина ДНР [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://dan-news.info/obschestvo/uchashchiesya-internata-dokuchaevska-kotoryj-popadal-pod-obstrel-vsu-poluchili-podarki-ot-sovmyna-dnr.html>

⁸⁴ НАЕМНИКИ РФ ОБСТРЕЛЯЛИ ПСИХОНЕВРОЛОГИЧЕСКИЙ ИНТЕРНАТ В ПОПАСНОЙ ИЗ «ГРАДОВ» [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://ru.tsn.ua/ato/naemniki-rf-obstrelyali-psihonevrologicheskij-internat-v-popasnoy-iz-gradov-408075.html>

⁸⁵ В Донецке под обстрел попал психоневрологический интернат [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2640917&cid=9>

⁸⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.globalprotectioncluster.org/>

дорослих не встановлена). З восьми вбитих п'ятеро загинули внаслідок артилерійського обстрілу; двоє – через вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ); і одна людина вбита зі стрілецької зброї. З 35 поранених: 18 було поранено внаслідок артилерійського обстрілу (у тому числі 15-річний хлопець, поранений 27 квітня у селі Оленівка Донецької області); 14 – через ВЗВ та саморобні вибухові пристрої (СВП); 2 – зі стрілецької зброї; точна причина поранення ще однієї людини лишається невідомою. У цілому від початку конфлікту, з середини квітня 2014 р. по 30 квітня 2016 р., УВКПЛ ООН зареєструвало 30766 жертв конфлікту на сході України (мирне населення, Збройні сили України та члени озброєних угруповань), у тому числі 9346 вбитих і 21 420 поранених.

На своєму офіційному сайті кластер виклав новий ситуаційний аналіз за травень 2016р. За період з 1 по 31 травня УВКПЛ ООН зареєструвало 36 постраждалих в Луганській, Донецькій і Полтавській областях: троє вбитих (всі чоловіки) і 33 поранених (шестеро жінок, семеро дівчаток, 18 чоловіків і два хлопчики). Основними причинами стали вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ) і саморобні вибухові пристрої (СВП). В результаті артилерійського обстрілу було поранено семеро цивільних (дві жінки і 5 чоловіків).

В травні 2016 р. УВКПЛ ООН⁸⁷ зареєструвало 9 дітей, постраждалих від боєприпасів вибухової дії: семеро дівчаток і два хлопчики (всі отримали тяжкі і середньої тяжкості поранення). Водночас держава не докладає належних зусиль для інформування дітей про можливі небезпеки. ДНСН спільно з представництвом ЮНІСЕФ в Україні надрукували спеціальні плакати і листівки для батьків і дітей з питань мінної небезпеки. На сайті ДНСН відкрито дитячий портал «Веб-простір безпеки», в якому є розділ «Небезпечні знахідки» з описом вибухових та інших небезпечних пристроїв, а також інструкції правильного поводження при їх виявленні.

Під час опитування дітей в рамках ситуаційного дослідження «Ситуаційний аналіз дотримання прав дитини у збройному конфлікті»⁸⁸, проведеного Всеукраїнською фундацією «Захист прав дітей» спільно з Коаліцією громадських організацій «Права дитини в Україні», було встановлено що подібна інформація не є доступною для дітей з інвалідністю, решта дітей зазначили, що інформація не є достатньою.

Субкластер з питань розмінування висловлює стурбованість щодо підвищеного ризику нещасних випадків, які можуть статися влітку та восени у зв'язку з мінами та ВЗВ. Це обумовлено сезонними сільськогосподарськими роботами, а також літніми канікулами, які спричинюють додатковий рух населення, таким чином збільшуючи ризик можливих уражень мінами та ВЗВ.

«Нова» влада «ДНР» і «ЛНР» також «опікуються» громадянами з інвалідністю. Категорії громадян, яким буде надаватися гуманітарна допомога у «ДНР» затверджує «Центр управління відновлення Донецької народної республіки». Так, 6 червня 2016 року «Міністерство праці та соціальної політики ДНР» та «Центр управління відновлення ДНР» було затверджено категорії громадян, котрі можуть претендувати на гуманітарну допомогу РФ. З цього списку можна зробити висновок, що люди з інвалідністю 1 та 2 групи не мають права на отримання гуманітарної допомоги — вона орієнтована тільки на людей з інвалідністю, що не мають права на пенсію та стоять на обліку в установах соціального захисту. Середньомісячний заробіток особи за попередні 6 місяців не має бути більшим ніж 2800 російських рублів на особу. Особа повинна звернутися до «ЦУВ ДНР», заповнити заявку, та заповнити декларацію про доходи на основі довідки про доходи. Після цього заявка буде розглянута.⁸⁹

⁸⁷ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/RU/Pages/>

⁸⁸ Ситуаційний огляд дотримання прав дитини в умовах збройного конфлікту в Україні/інформаційні матеріали/Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей» - К., Рута, 2015 – 33с.

⁸⁹ Утверждены категории граждан для получения гуманитарной помощи из России[Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://cuv.su/utverzhdneniy-kategorii-grazhdan-dlya-polucheniya-gumanitarnoy-pomoshhi-iz-rossii/>

Що стосується “ЛНР”, то, як повідомляє “Луганський інформаційний центр” з посиланням на “Раду Міністрів ЛНР”, згідно до нового порядку надання гуманітарної допомоги, що надходить гуманітарними конвоями від РФ, в обов’язковому порядку з числа людей з інвалідністю забезпечуються лише особи, котрі не мають права на пенсію та стоять на обліку в установах соціального захисту. Після того, як першочерговій категорії громадян була доставлена гуманітарна допомога і сформовано 10% резерв, допомога видається іншим категоріям громадян, серед яких перевага надається особам з інвалідністю 1, 2, 3 групи, інвалідам з дитинства, громадянам, що мають тяжкі захворювання та інвалідність.⁹⁰

3.6. Становище внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю.

У березні 2016 року експертна місія УВКБ ООН з питань інвалідності відвідала Київ, Одесу та Схід України. Її представники провели низку обговорень у спеціальних робочих групах з ВПО, біженцями та шукачами притулку з інвалідністю. Люди з інвалідністю окреслили цілу низку існуючих проблем з житлом, медичною допомогою, працевлаштуванням та іншими джерелами забезпечення життєдіяльності. Кожна з цих проблем потребує нагального втручання і вирішення. Складнощі, з якими постійно стикаються люди з інвалідністю, пов’язані не тільки з переїздом з місць, де проходять бойові дії, а й з іншими чисельними проблемами вже на безпечній території України. Зокрема, це організація та пошук архітектурно доступних місць проживання, доступного транспорту для перевезення, повноцінного харчування, лікування, побутового облаштування, а також отримання соціальної, юридичної, правової, психологічної та іншої допомоги.

За інформацією, зібраною працівниками і волонтерами НАІУ, основні проблеми і ризики, на які постійно наражались люди з інвалідністю в процесі розміщення, облаштування і створення необхідних для забезпечення життєдіяльності умов:

- відсутність інформації щодо наявності місць, придатних для тимчасового розташування громадян з інвалідністю;
- відсутність державної фінансової, матеріально-технічної підтримки закладів, які здійснюють поселення переселенців, організація їх харчування;
- бар’єрність фізичного оточення, де проживають тимчасово переміщені особи з інвалідністю (відсутність доступу до санітарних кімнат, місць для харчування і проживання осіб, які пересуваються на візках);
- ненадання своєчасної медичної та психологічної допомоги, незадовільне забезпечення медикаментами, технічними та іншими засобами реабілітації, засобами гігієни;
- відсутність міжвідомчої координації з питань працевлаштування осіб з інвалідністю, відсутність вакансій в місцях тимчасового перебування.

Проблема тимчасово переміщених осіб з інвалідністю, котрих необхідно забезпечити не тільки доступним житлом, а й усіма послугами, які отримувались за місцем проживання, залишається відкритою. До цього часу на державному рівні не було розроблено механізмів надання кваліфікованої безоплатної адресної допомоги переміщеним із зони АТО особам з інвалідністю та членам їх сімей шляхом налагодження співробітництва з державними структурами та громадськими організаціями.

Призупинення соціальних виплат також залишається серйозною проблемою. Лишається неврегульованою колізія з печаткою Державної міграційної служби (ДМС): у відповідності до Закону 921 ДМС не ставить штампи на свідоцтва ВПО, а відділення Мінсоцполітики без штампу не визнають свідоцтва ВПО як дійсні.

⁹⁰ Совмин ЛНР утвердил новую редакцию порядка предоставления адресной гупомощи [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://lug-info.com/news/one/sovmin-lnr-utverdil-novuyu-redaktsiyu-poryadka-predostavleniya-adresnoi-gumpomoschi-6872>

Таким чином, пільговики з інвалідністю залишаються вразливою категорією громадян, так як отримувати пільгові препарати в інших областях надзвичайно важко. За словами Руслана Імереллі, керівника всеукраїнської громадської організації користувачів психіатричної допомоги «Юзер» на людину, котра стоїть на обліку в диспансері виділяється близько 4 грн.40 коп. Кошти виділяються не за потребою, а за залишковим принципом. Всі витрати лягають на місцеві бюджети: держава не хоче брати на себе зобов'язань.

«Син отримував ліки за безкоштовним рецептом ще в Луганську. Коли ми переїхали на нове місце, нам ці ліки видавати не змогли. Навіть після того, як ми написали заяву і попросили видавати ліки за новим місцезнаходженням. В результаті отримали 2 рази, інші 3 місяці довелося купувати. Препарат коштує близько 1600грн.»

(Валентина, переселенка з Луганська, мама 6-річної дитини з інвалідністю).⁹¹

Переселенці з інвалідністю часто стикаються з проблемами в новому для них середовищі, в тому числі поліклініках, лікарнях: що робити, до кого звертатися, де знайти належну допомогу, так як в лікарнях немає інформаційних дошок або повідомлень для переселенців. Проте, у самих складних ситуаціях компетентність, професійність і людяність допомагають долати бар'єри. Там, де поєднуються всі ці три компоненти, люди з інвалідністю почуваються спокійно і комфортно:

«Обслуговують на рівні з іншими, жодних нарікань чи дискомфорту ми не відчували. Приємно вразило, що, на відміну від луганських лікарень, в стаціонарі є препарати і нам їх дають. И купували мінімум.»

(Анастасія, переселенка з Луганська).⁹²

Прикро, що негативних відгуків значно більше:

«Я півроку потратила на те, щоб мені взагалі визначили, хто мій лікар за моєю новою адресою. Мені доводилось постійно пояснювати, чому до них на дільницю додається нова людина, де вже є свої 40.» (Ірина, переселенка з Донецька). Але найбільше обурило дівчину той факт, що, коли вона застудилася і почалося загострення, лікарка, котра прийшла додому на виклик у вихідний день і почула, що пацієнтка із Донецька, запитала: «У вас що, так прийнято? У вихідний день людей викликати?».

«Я наслухалась, які ми нахабні і егоїстичні. Потім вона виписала ліків на 1000 гривень».

«Недавно звернулася до лікарні. Ви розумієте, як ставляться лікарі до людей, хворих на ДЦП: вони не хочуть обстежувати, звальють всі проблеми на ДЦП, А до чого тут ДЦП, як у мене хребет болить. Мене ніхто не дивився, але ми домоглися з чоловіком, щоб взяти направлення на масаж. В кабінет масажу вели дуже круті сходишки, немає ні поручнів, ні допомоги, нічого. Як я туди зйду? Мій чоловік також хворий на ДЦП, ала на легшу форму. Він мені допоміг. Потім я прийшла додому і плакала. Мало того, що я не в дома, так ще і неможливо здоров'я поправити...»

(Яна, переселенка з Донбасу).⁹³

У таких ситуаціях здебільшого допомагають волонтери. Зокрема, проект ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» впроваджує мікропроекти з реконструкції житлових об'єктів для переселенців у дев'яти областях України.

«Для нас це — справжній дарунок долі, ніби сам Бог вказав місця в Краматорську і Слов'янську, де люди з інвалідністю, змушені покинути свої домівки на окупованих територіях, почуватимуться впевнено і захищено»

(Надія Поламарчук, керівник громадської організації жінок-інвалідів Північного Донбасу)⁹⁴

Розуміючи всю складність ситуації з організацією безпеки та захисту вимушених переселен-

⁹¹ <http://www/sos.naiu.org.ua/>

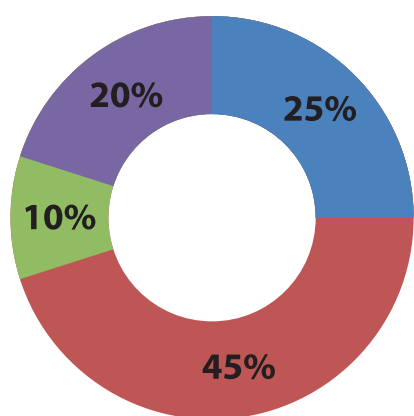
⁹² <http://www/sos.naiu.org.ua/>

⁹³ <http://www/sos.naiu.org.ua/>

⁹⁴ <http://www.ukurier.gov.ua/news>

ців з інвалідністю; та визнаючи той факт, що органи влади не були готові до надання допомоги у надзвичайній ситуації та збройному конфлікті цій групі громадян, Національна Асамблея інвалідів України⁹⁵ в липні 2014 року започаткувала Благодійну програму «Рятуймо разом!», яка є соціальною ініціативою громадських організацій на підтримку переселенців з інвалідністю.

«Національна Асамблея інвалідів України. Прохання допомогти вирішити проблему! Лежача дружина..., інвалід 1 гр. /інсульт, гемодіаліз/ потребує допомоги на транспортування до Косівської районної лікарні 3 рази на тиждень на процедури гемодіалізу! Транспортування на гемодіаліз здійснювала районна лікарня. З початку червня 2016 р. у транспортуванні лікарня відмовила. Власного транспорту не має. Грошей не має. В лікарні шприців та ліків не має. Ліки частково треба купити. Грошей не має. Гуманітарна допомога до нас не доходить. Не надання процедур з гемодіалізу дружина просто ПОМРЕ! На наші звернення у всі державні установи України, приходять відписки. Допомогу, та засоби реабілітації, держава лежачому інваліду, ветерану праці, не надає! Звертатися в Україні ні до кого! Будемо Вам дуже вдячні, за допомогу у вирішенні наших проблем!»

- юридичні
- прохання про надання медикаментів, продуктів харчування, тимчасового проживання
- прохання про допомогу у виїзді із зони АТО
- інші питання

Аналіз звернень до Гарячої лінії (ГЛ) НАІУ показав, що найчастіше питання стосуються юридичних аспектів та проблем із забезпеченням продуктами харчування, медикаментами і житлом.

За даними НАІУ надходило чимало дзвінків щодо консультацій з питань: де можна отримати тимчасове житло; роботу; поновити групу інвалідності; зробити протез чи безкоштовно отримати технічні засоби реабілітації; де роблять ту чи іншу медичну процедуру та надають медичні послуги; де знайти ту чи іншу державну чи громадську організацію та інші. Цей приклад доводить існування нагальної потреби переміщених із зони АТО осіб з інвалідністю та членів їх сімей у безоплатній адресній допомозі та швидкому реагуванні на проблеми і ризики.

«Я переїхав з Донецької області з початком бойових дій. Проживаю Нині в Краматорську. До цього часу не можу отримати пенсійне посвідчення (кажуть , що багато хто не може). У них одна відповідь — почекайте, скільки чекати ніхто не знає... Нікому нічого не потрібно. Основна проблема – житло і

робота. Я можу працювати... Ще, недоступна поліклініка З№ (немає ліфта) бракує талонів»

(Андрій, пересувається на колясці.)

« Я вже не отримую пенсії 7 місяців... Я живу на допомогу від громадської організації. Мені нікуди повертатись... Основна проблема – житло і робота, засоби гігієни, медичні послуги...»

(Олександр, фізична інвалідність)

«Не отримую переселенські вже 1,5 року. Кажуть, що відправили документи в Київ для продовження терміну довідки ВПО. Не розумію навіщо. Просто ніхто нічого не хоче робити. Зараз допомагає громадська організація вирішити мої питання. Хіба я можу наїздитись, все недоступне...»

(Олександр, 1 група, пересувається на колясці)

Громадські активісти та експерти з прав людини констатують, що реальний шанс знайти роботу внутрішньо переміщеній особі з інвалідністю є практично нульовим. Даються взнаки стереотипи роботодавців щодо людей з інвалідністю, на які накладається упереджене ставлення до вихідців із Донбасу.

⁹⁵ <http://www.naiu.org.ua/>, <http://www.sos.naiu.org.ua/>

«Я заповнював різні вакансії, подавав резюме, але мені не відповідають. Маю дві вищі освіти: інженера зварювального виробництва і менеджера. Шукав велике виробництво, де є корпоративне житло або певні можливості у компанії, так як їздити щодня на роботу я фізично не витримаю. Щоб дістатися до Києва, мені потрібно, щоб дві людини занесли мене у маршрутку, а потім склали візка. Якщо я буду так щодня їздити, мене тут в селі всі проклянуть»

(Віталій, переселенець з Донецької області)⁹⁶

3.7. Участь у прийнятті рішень

Важливим аспектом, який значною мірою негативно впливає на проблеми людей з інвалідністю у контексті збройного конфлікту, залишається домінування благодійних і медичних підходів до інвалідності, що суперечить всім наведеним нормам і стандартам міжнародного права. Наріжним каменем соціальної моделі інвалідності є обов'язкова участь людей з інвалідністю на всіх рівнях процесів прийняття рішень, які безпосередньо стосуються їхнього життя, при формуванні політики і механізмів її впровадження.⁹⁷ Держава, безперечно, має виконувати всі зобов'язання у відношенні до людей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту.

Це стосується організації безпечної евакуації, належного і доступного інформування громадян з інвалідністю, безпечного транспортування до місць тимчасового перебування, забезпечення їжею, водою, предметами санітарії і гігієни, облаштування у нових умовах, створення безбар'єрних умов проживання та адекватного доступу до всіх існуючих послуг, юридичної, психологічної і соціальної підтримки, належної організації адресної допомоги, а також безперешкодних і регулярних соціальних виплат.

Люди мають бути безпосередньо долученими до тих процесів, які впливають на них і їхнє життя. Думка людей має бути вислуханою і врахованою, представництво людей з інвалідністю повинно бути забезпечено у всіх комісіях, робочих групах, секторальних і міжвідомчих кластерах, на всіх рівнях прийняття рішень.

Діти, наприклад, можуть впливати на прийняття рішень щодо облаштування безпечних просторів, які переважно не відповідають потребам, інтересам та особливостям дітей. Доцільно і просто було б залучати їх до конструктивного діалогу: де саме буде облаштовано безпечний простір? що буде доступним на цьому просторі і для кого? що розуміється під словом «безпечний» і як дитина розуміє безпеку? які заходи будуть проводитись і чи є вони цікавими і корисними для дітей та їх розвитку тощо. Не секрет, що велика кількість переселенців не задоволені як умовами свого перебування на новому місці, так і пакетом послуг, що їм надаються. Виходом із цієї ситуації було б забезпечення представництва цих людей у комісіях, секторах і кластерах з адміністрування тимчасових поселень та участі в інших представництвах з прийняття рішень.

«Ми змушені повернутись... Так, страшно. Я не знаю, як буде... Ми з чоловіком пересуваємось на колясках. Маємо двох дітей. Проживаємо в неадаптованій кімнаті — 9 кв. м., туалет неадаптований, в ідальню потрібно спускатись по сходам. Ми закриті в 9 метрах. В кімнатах зимою було холодно. Роботи немає... З медичним обслуговуванням проблеми. Нас рятували, привезли в Одесу..., санаторій Куяльник, рятували... Дуже дякуємо всім людям... Але так жити дуже важко. Ми у відчай...»

(Переселенці з Луганська)

«Переїхали з Луганська з родиною доньки. На той час вона була вагітна. На ній була вся сім'я. Вона народили дитину в Сергіївці (Одеська область). Роботи немає, засобів реабілітації немає,

⁹⁶ <http://www.radiosvoboda.org/>

⁹⁷ World Institute on Disability. Field Study: The Involvement of Persons with Disabilities in Conflict Resolution and Peacebuilding Efforts: Inclusion of Persons with Disabilities (PWD) as Part of the Solution in the Post-Conflict Arena; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wid.org>, http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

проходження фахових лікарів (спеціалізованих – проблема). Я і чоловік незрячі. Маємо першу групу інвалідності по зору. пенсіонери. Як жити..»

(Інваліди по зору 1 групи)

«Залишили все – господарство: кури, кролі, поросся, два собаки та кішки. Просто відкрили сарай — та самі втекли. Сусіди виїхали ще тиждень тому, коли почали активно атакувати важкою артилерією наше містечко Щастя. Єдина наша життєво необхідна вимога – це місто, де син може приймати процедуру гемодіалізу тричі на тиждень. Нам допомогли медичні працівники – вони самостійно зв'язалися з Мінохоронздорів'я, а ті, направили нас до третьої міської лікарні столиці України. Три тижні ми були на стаціонарному лікуванні. А потім: «Шукайте помешкання самостійно та за свої кошти». Враховуючи, що у сина важке захворювання нирок, цукровий діабет та практично повна втрата зору, зрозуміло, що нам необхідне житло біля лікарні або біля метрополітену. Ми, не маємо рідних чи знайомих в Києві, не жили в таких мегаполісах, і зрозуміло, що маємо серйозний психологічний стрес. Довідку щодо статусу переселення отримали швидко. І на цьому все. Нам допомогла організація — Національної Асамблеї інвалідів України, яку підтримано ПРООН в Україні. Зателефонувала на гарячу лінію Асамблеї. Якщо чесно, то не сподівалася, що отримаю взагалі будь-яку допомогу. Нам допомогли життєво необхідними ліками та надали продукти! Допомогли щоб департамент соціального захисту населення м. Києва надав нам транспорт для поїздки на процедуру гемодіалізу. Через департамент охорони здоров'я отримуємо інсулін. На жаль, не отримуємо безкоштовні ліки, які нам встановлені законодавством, від держави!!! На ліки в мінімальному обсязі щомісяця витрачаємо 800-900 грн. – одну пенсію. А перед Новим роком до нас приїхала моя донька з немовлям! Онук – дитя війни, це і щастя і біль!

Історія родини з Луганської області: мати Людмила (62 р.) та син Андрій (37 р.).

3 січня 2015 року люди з інвалідністю, котрі були розміщені у Одеській області, намагаються добитися від влади допомоги у вирішенні питань з проживанням та лікуванням. 13 січня 2015 року вони проголосили голодування через те, що влада їх ігнорує і перекладає свої обов'язки на громадський сектор.

«Одеська область — єдина область в Україні, яка прийняла і розмістила на тимчасове проживання людей з інвалідністю із зони АТО . Шоковий період евакуації, розміщення, облаштування, забезпечення гуманітарної допомоги позаду . Волонтери і громадські організації протягом семи місяців забезпечують інвалідів — переселенців всебічною допомогою, включаючи придбання медикаментів та оплату лікування» , — йшлося в їхньому зверненні. За їх словами, державні установи до цього часу не виділяють бюджетних коштів на реабілітацію переселенців з інвалідністю, немає і конкретної програми з розселення переселенців після закінчення зими.⁹⁸ У травні 2016 року переселенці з інвалідністю почали мирну акцію під адміністрацією з метою вирішення ситуації з розселенням та реабілітації. Станом на травень 2016 року держава заборгувала санаторію «Куяльник», де проживають переселенці з інвалідністю, більше 70 мільйонів гривень. Через це у санаторії вимкнули світло. Пізніше увімкнули, але оголосили нові правила — з 1 червня 2016 року всі жильці матимуть сплачувати вартість проживання самостійно — це півтори тисячі гривень на місяць. Так, наприклад, Микола Перетятко отримує державну допомогу яка становить 2000 гривень і після сплати проживання та витрат на їжу та ліки в нього залишиться лише 500 гривень, пишуть «Подобиці».⁹⁹ Станом на червень 2016 року у санаторіях «Куяльник» і «Сенетатя» виставили охорону і ввели пропускний режим: увійти на територію санаторію мають право тільки ті, хто оплатив проживання, повідомляє «Пушкінська.net».

⁹⁸ Инвалиды-переселенцы из зоны АТО объявили голодовку [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: http://24tv.ua/ru/invalidy-pereselency-iz-zony-ato-objavili-golodovku_n530718

⁹⁹ Переселенцы-инвалиды ночуют в приемной обл администрации Одессы [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/2108284-pereselentsy-invalidy-nochujut-v-priemnoj-obladministratsii-odessy.html>

Крім того, в «Куяльники» з номерів забрали холодильники (в яких, окрім продуктів, переселенці зберігали ліки), шафи та тумбочки.

В «Сенетатя» просто відключили електрику.

За інформацією координатора евакуації вимушених переселенців із зони АТО Георгія Блощиці, на повідомлення про те, що переселенців не пускають на територію санаторію «Сенетатя», керівник департаменту соціальної політики і охорони здоров'я ОДА Тетяна Крива відповіла, що це приватний заклад і нічого вдіяти вона не може, повідомляє "Ехо".¹⁰⁰

В Харкові, громадська організація «Чугуївська правозахисна група» виступила з ініціативою створення наглядової ради з числа переселенців з інвалідністю з метою контролю за використанням державних і благодійних коштів, спрямованих на надання послуг переселенцям з інвалідністю. Рішенням сесії районна рада міста Чугуєва не дозволила формування такої наглядової ради, позбавивши людей з інвалідністю права на участь у прийнятті рішень, які безпосередньо стосуються їхнього життя і здоров'я.

В той же час, за інформацією активістів громадянського сектора у Донецькій і Луганській області, громадські організації людей з інвалідністю не допускаються, до формування політики і контролю за використанням бюджетних і благодійних коштів, які виділяються для покращення їхнього життя.

На жаль, окреслене вище ставить під сумнів деклароване залучення людей з інвалідністю до прийняття рішень.

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГОВОГО ВІЗИТУ **Української Гельсінської спілки з прав людини за тематикою** **«Права людей з інвалідністю** **під час збройного конфлікту на сході України»**

ТЕХНІЧНЕ ЗАВДАННЯ МОНІТОРИНГОВОГО ВІЗИТУ:

Мета візиту: Проведення фокус-групового дослідження серед дітей-учнів спеціальних шкіл для осіб з інвалідністю, що проживають на територіях, де уряд України не здійснює свої повноваження або здійснює їх не у повному обсязі та дітей, сім'ї яких є внутрішньо переміщеними особами.

Дата проведення: 23-24 травня 2016 року.

Завдання:

1. Проаналізувати масштаби переселення дітей з інвалідністю та сімей, де виховуються діти з інвалідністю.
2. Окреслити перешкоди евакуації та/або перетину «лінії зіткнення» дітьми з інвалідністю.
3. З'ясувати умови забезпечення прав дітей з інвалідністю, сім'ї яких є внутрішньо переміщеними особами.
4. Окреслити аспекти дотримання прав дітей з інвалідністю, що проживають в окремих районах Донецької та Луганської областей, на території яких уряд України не здійснює своїх повноважень або здійснює їх не у повному обсязі.

Методи:

1. Проведення фокус-групи із дітьми-учнями спеціальних шкіл.
2. Інтерв'ювання персоналу спеціальних шкіл.
3. Опитування фахівців Управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації.

¹⁰⁰ Три недели под ОГА: инвалиды-переселенцы продолжают ждать помощи [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: http://echo-ua.com/2016/06/10/tri_nedeli_pod_oga_invalidypereselency_prodolzhajut_zhdatt_pomoshhi.html

ОПИС ВІЗИТУ:

Під час моніторингового візиту було відвідано 1 школу-інтернат у місті Слов'янську та 3 школи-інтернати у місті Харкові:

1. *Слов'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат для незрячих та слабозорих дітей I – III ступенів.* У школі навчається 141 учень, та на кінець травня 2016 року у школі виховувались 13 дітей-переселенців у віці від 6 до 19 років з таких населених пунктів, як Донецьк, Ясинувата, Торез, Сніжне, Горлівка, Докучаєвськ.

2. *Харківська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 6 I – III ступенів для слабобачущих дітей.* У школі перебуває 149 учнів, з них – 8 дітей-переселенців у віці 8 – 13 років, з таких населених пунктів, як Донецьк та Макіївка.

3. *Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс № 8 для дітей з порушенням опорно-рухового апарату.* Заклад нараховує 276 учнів, з них – 4 дітей з таких населених пунктів, як Дебальцеве, Антрацит, Костянтинівка, Горлівка.

4. *Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс ім. В.Г. Короленка для незрячих та слабозорих дітей.* На кінець навчального року у закладі навчалось 172 учні, з них 3 дітей, з таких населених пунктів, як Донське та Слов'янськ.

Результати опитування дітей у фокус-групах

Методика опитування дітей у фокус-групах була розроблена з огляду:

- Мінімальних стандартів ООН щодо захисту дітей при наданні гуманітарної допомоги, що ґрунтуються на міжнародному праві у галузі прав людини, гуманітарному праві та міжнародному праві щодо біженців/мігрантів;
- Принципів Конвенції ООН про права дитини, а саме:
 - Вживання та розвиток;
 - Недискримінація;
 - Участь дитини;
 - Забезпечення найкращих інтересів дитини
- Керівних принципів ООН з питань переміщення осіб всередині країни;
- Керівних принципів роботи з дітьми без супроводу та дітьми, розлученими з батьками (Safe the Children, ЮНІСЕФ, 2004);
- Керівних принципів Міжвідомчого постійного комітету з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій (МПК 2007)
- Мінімальних стандартів освіти: готовність; відповідні дії; відновлення (INEE, доповнено у 2011 р.)
- Робота з людьми з інвалідністю у місцях вимушеного переселення (УКВБ, 2011);
- Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014р.

В рамках проведення фокус-груп у вищезазначених закладах було опитано 17 дітей ВПО:

1. 11 дітей-переселенців у віці 6-18 років у Спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті для незрячих та слабозорих дітей I – III ступенів м. Слов'янськ.

Всі діти навчалися у цій школі до збройного конфлікту: діти почали навчання з підготовчої групи, першого та другого класу. Лише четверо з переміщених дітей проживають у Слов'янську без батьків і, таким чином, перебувають у закладі постійно. Під час зимових і літніх канікул діти, під наглядом батьків, повертаються додому, на окуповані території Донецької і Луганської областей. Діти передаються лише батькам. За словами дітей дорога є довгою (багато часу займають перевірки на блокпостах), але, за їхніми словами, безпечною. Для перетину контрольованих і неконтрольованих державою кордонів діти з батьками користуються автобусами приватних перевізників, так як подорож на автівці займає більш часу через ретельні перевірки. Ніяких пільг при перетині кордону родинам з дітьми, в тому числі і з дітьми з інвалідністю, жодною зі сторін не надаються.

Під час початку обстрілів у травні 2014 року 18 дітей було евакуйовано у місто Ізумрудне, у рекреаційний табір. Вісім дітей співробітники закладу на прохання батьків забрали з собою додому, потім батьки їх вивезли. За словами директора школи, адміністрація закладу спостерігає за ситуацією в окупованих населених пунктах, куди планують їхати діти, і, у разі ускладнення ситуації, має запасний варіант направлення цих дітей у рекреаційні табори відпочинку. Решта дітей проживають з батьками або з одним із батьків у місті і знаходяться у закладі на правилах денного перебування (навчання, реабілітація, участь у гуртках). Всі діти забезпечені 5-разовим харчуванням і залучені до позакласної творчої діяльності. Двоє дітей мали посттравматичний синдром (ПТСР), пов'язаний з пережитим досвідом і наслідками збройного конфлікту. До цього часу вони мають проблеми із засинанням. За словами решти дітей, вони відвідували психолога закладу і наразі не мають жодних проблем.

Опитування відбувалось у присутності заступниці директора школи з навчальної роботи, котра час від часу втручалась у процес. Діти були підготовлені до фокус-групи і, певною мірою, налаштовані відповідати лише позитивно. Такий підхід призвів до того, що Особа 1, яка має проблеми з виплатами за

інвалідністю, не наважилася підняти це питання у групі, і була викликана адміністрацією школи окремо вже після фокус-групи.

Особа 1 перебуває під опікою бабусі, з котрою переїхала з Донецької області. Мама, незряча, проживає на окупованій території і немає змоги виїхати. З моменту набуття повноліття Особа 1 не отримує відповідної субсидії. Під час повторного інтерв'ю, Особа 1 розповіла, що, через припинення виплат, вони з бабусею обмежені у доступі до базових засобів існування та стають перед проблемою житла: орендар загрожує виселенням. Представниками Української гельсінської спілки було надано контакти приймальні УГС у м. Слов'янську, де відразу після звернення дитині і бабусі буде надана безкоштовна допомога у вирішенні проблеми.

2. 3 дітей-переселенців з 8 у Харківській спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті № 6 I – III ступенів для слабочуючих.

Шестеро дітей з восьми проживають у інтернаті, двоє орендують житло недалеко від закладу. На момент опитування четверо дітей, за словами директора школи, хворіли на застуду; одна дитина має тяжку форму аутизму і не може відповідати на питання. За словами вихователя, що її супроводжує, дитина проживає у родині, яка знімає квартиру у Харкові; родина має середній достаток; піклується про дитину і, попри застереження адміністрації школи і викладачів-реабілітологів, має бажання перевести дитину до загальноосвітньої школи на умовах інклюзії. Опитані діти переїхали з Донецької і Луганської області. Всі забезпечені 5-разовим харчуванням і залучені до роботи у гуртках. Опитування проводилось без присутності адміністрації школи і викладачів.

Особа 2, переїхала з Луганської області в самому початку збройного конфлікту. ПТС у дитини відсутній (не бачила і не чула нічого, пов'язаного з війною). Спочатку родина поїхала до Києва, але через високі ціни і рівень життя, переїхала до Харкова. Останні 2 роки Особа 2 мешкає у зйомній квартирі. Батько перебуває на окупованій території. Особа 2 навчається за програмою денного перебування. Особа 2 має багато друзів-харків'ян, школа подобається більше, ніж у Луганській області через велику кількість друзів, цікавих гуртків та увагу викладачів. Дитина дуже відкрита і позитивна, допомагала у спілкуванні з двома іншими дітьми. Родина не відвідує окуповані території.

Особа 3, у закладі навчається 2 роки; дитина на денному перебуванні, доглянута і весела. Про заклад має позитивне враження, має багато друзів. Як повідомила Особа 3, родина виїхала з міста проживання, коли в місто увійшли танки. ПТС відсутній. На всі питання стосовно харчування, лікування, навчання Особа 3 позитивні відповіді. Проте, мріє повернутися додому.

Особа 4, у школі навчається 2 роки. Опитування Особи 4 ускладнювалось не стільки інвалідністю, скільки важкою формою педагогічно-психологічної занедбаності. За словами директора школи, родина Особи 4 не є благополучною через алкогольну залежність батька і низькі статки родини. Особа 4 не розуміла питань і не могла дати на них відповіді (за словами Особи 2, яка перекладала для Особи 4 мовою жестів). На вигляд дитина охайна (речами забезпечує педколектив школи), весела і дуже жвава.

3. 3 дітей-переселенців з 4 у Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі № 8 для дітей з порушенням опорно-рухового апарату.

Опитування проходило без участі адміністрації школи. З початку конфлікту у закладі перебувало 8 дітей-ВПО. Чотири сім'ї залишили інтернат: 2 повернулися до окупованих територій: Луганська, Донецька; одна сім'я переїхала до Молдови, ще одна – у Київ. Одна дитина із 4-х переселенців, що продовжують навчання у закладі, була хвора на момент проведення фокус-групи на застуду і залишилась вдома. Всі діти, окрім Особи 5, знаходяться на денному перебуванні, живуть у повних родин, забезпечені 5-разовим харчуванням. Одна сім'я проживає у модульному містечку, але дізнатися про умови проживання там не вдалося.

Особа 5, рік тому батьки привезли її з Донецької області. ПТСР відсутній, так як родина з початком військового конфлікту переїхала у інший населений пункт, де не було війни. До влаштування у заклад Особа 5 пересувалася на візку і навчалася вдома. За рік Особа 5 стала на ходунки і намагається пересуватися сама. Це надає дитині наснаги і мотивує до руху. Особа 5 фізично слабка, живе в окремій великій кімнаті, навчається з викладачами індивідуально, проте не відчуває себе ізольованою: до неї постійно приходять однокласники, а старші школярі допомагають з уроками. Дитина дуже щаслива тим, що має друзів, спілкування, бере посильну участь у шкільних заходах і знаходиться у соціумі. Налаштована провести канікули з родиною, але дуже хоче повернутися до школи.

Особа 6, перебуває в закладі 2 роки. Як зауважила Особа 6, їй подобається усе, окрім харчування – годують погано. Таке зауваження може мати дещо суб'єктивний характер. Особі 6 більше подобається харківська школа, ніж її минула; Особа 6 каже, що там її ображали, а тут вона має багато друзів, гарне спілкування. Родина не має намірів переїжджати або відвідувати окуповану територію.

4. З дітей-переселенців у Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі ім. В.Г. Короленка для незрячих та слабозорих дітей.

Опитування дітей проходило без присутності шкільної адміністрації та викладачів. Діти висловили задоволення від навчання у закладі, лікувальних процедур, уважних викладачів. Всі сказали, що навчатись тут краще, ніж вдома через більшу кількість гуртків і можливостей займатись творчою діяльністю.

Також у закладі навчаються діти з АР Крим. Після анексії півострову телефонували з адміністрації нової влади директору з вимогою надіслати списки дітей, що навчаються у Харкові, щоб позбавити їх виплат у Криму. Директор відмовився. Наразі діти проживають у родичів, друзів, і прописані у Харкові.

Особа 7 переїхала з Донецької області, навчається у закладі рік, проживає з мамою, батько знаходиться на окупованій території. Особа 7 планує поїхати до батька на канікулах. В основному знаходиться на денному перебуванні, за винятком кількох ночей. Ночувати у школі сподобалось, кімнати затишні, санузли у хорошому стані, власні речі тримати дозволяється. Крім неї у кімнаті ночувало ще 3 особи однієї з нею статі.

Школа Особі 7 подобається, вона показує гарні результати у спорті, займається боротьбою, має багато друзів. Особа 7 каже, що часом трапляються сутички з однокласниками. Особа 7 пережила ПТС, мала розлади зі сном і тривалий час працювала з психологом, але зараз почувається нормально, хоча пам'ятає обстріли, шум гелікоптерів і військової техніки.

Особа 8, у закладі 2 роки, повна родина, переїхали з Донецької області. ПТС відсутній: сім'я переїхала до початку трагічних подій. Особа 8 гарно вчиться, дуже серйозна, професійно займається музикою. Всім задоволена, їжа подобається, має багато друзів і гарно висловлюється про педагогів. Хоче продовжувати навчання у цьому закладі.

Особа 9, переїхала з Донецької області, виховується у повній родині. Особа 9 перший рік у закладі. Все подобається. Особа 9 кілька разів залишалась на ніч. Зі слів Особи 9, одного разу вона ночувала в кімнаті з двома особами однієї з нею статі і однією особою протилежної. ПТС відсутній. Планує з батьками та братом відвідати свою домівку.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Забезпечення принципу єдності родини

За міжнародними нормами і стандартами принцип єдності родини має дотримуватись на всіх етапах переміщення дитини і перебування в спеціальних закладах. Принцип єдності і реалізація права на виховання у сімейному оточенні є ключовим підходом при плануванні довгострокових рішень щодо дитини в усіх відвіданих закладах. Водночас, адміністрація інтернатних закладів має постійно мотивувати батьків

до якнайбільшого перебування дитини у сімейному оточенні (наприклад, не залишати дитину у закладі заради харчування, якщо є можливість нагодувати дитину вдома, тощо). В усіх закладах, окрім кількох дітей у Слов'янському інтернаті, діти проживають у сімейному середовищі і отримують підтримку від батьків, тож принцип єдності родин не порушується.

2. Забезпечення права на адекватний рівень життя

Всі шкільні будівлі виглядають теплими і відремонтованими. Всі опитані діти підтвердили, що забезпечені 5-разовим харчуванням, в тому числі гарячим харчуванням. Майже всі діти підтвердили, що їжа смачна і їм подобається, але найсмачніша страва, яку назвала більшість – сосиски. Діти підтвердили, що мають належний доступ до засобів гігієни, але експерти помітили, що у навчально-виховному комплексі №8 для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату були відсутні стільчаки. За словами опитуваних, спальні і туалетні кімнати їх задовольняють. Діти, котрі постійно перебувають у закладі, вчать себе обслуговувати і допомагають молодшим дітям користуватися засобами гігієни і наводити лад у своїх приміщеннях. Проте, адміністрації Слов'янської школи-інтернату потрібно звернути увагу на одяг дітей, котрі постійно перебувають у закладі: одяг виглядає поношеним і втратившим колір, шкарпетки незрячого хлопчика були в дірках, одяг учениці 7 класу виглядав несвіжим. Також у м. Слов'янську було зафіксоване порушення у наданні допомоги за інвалідністю дитини-ВПО.

3. Забезпечення права на освіту

Діти у кожному із закладів демонструють значні досягнення у спорті та художній творчості, і значно менше у навчальній діяльності. Але за словами опитаних дітей, старші учні і вчителі завжди готові допомогти у засвоєнні навчального матеріалу. Проте, були зауваження від дітей, що через підготовку до конкурсів та фестивалів вони вимушені пропускати уроки і потім їм важко наздогнати програму. Адміністрації закладів мають вживати всіх можливих засобів для того, щоб освіта дітей з інвалідністю була такою ж рівня і якості, як і дітей без інвалідності. Необхідно відзначити здобутки Слов'янської школи щодо профорієнтації старших школярів: майбутні випускники демонстрували вмотивований вибір професії.

4. Психологічна підтримки і медична допомога

Всі опитані діти, окрім однієї, запевнили, що вони проходять постійні обстеження медичними працівниками закладів, а за потреби і інших необхідних фахівців. Діти, котрі мали розлади зі сном, страхи та знервованість через ПТСР, певний час працювали із психологами для подолання зазначених проблем. Всі діти, окрім однієї, підтвердили, що на даний час не відчувають негативних симптомів, які їх турбували у минулому. В усіх закладах медичні, маніпуляційні та карантинні кабінети належним чином устатковані та обладнані.

5. Забезпечення принципу недискримінації

Всі опитані діти говорили про велику кількість друзів у закладі. Жодна дитина не повідомила про факти дискримінації за територіальною чи іншою ознакою. Це свідчить про належний рівень інтеграції дітей у нове шкільне середовище.

6. Недопустимість фізичного насильства та інших шкідливих практик

Факти фізичного, сексуального характеру або інших шкідливих практик не виявлені у ході опитування дітей. Зовнішні ознаки насильства також не були виявлені.

7. Попередження небезпеки та травматизму

Зони збройного конфлікту та пост-конфліктні території наражають на велику небезпеку всіх дітей і особливо дітей з інвалідністю: міни, боєприпаси, вибухонебезпечні предмети, зруйновані будівлі все це може призвести до травматизму або загибелі дитини. Діти, котрі планують відвідати такі території найбільше вразливі до небезпеки і травматизму і потребують додаткової інформації та знань про те, як запобігати небезпеці і не піддавати себе ризику травмування. Під час опитування, діти, котрі повертаються до Луганської і Донецької областей, підтвердили, що з ними проводиться належна профілактична робота з питань запобігання небезпеці і травматизму.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Президентіві, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, центральним органам виконавчої влади, обласним, Київській, районним (районним у містах) державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування

1.1. Формувати у відношенні до людей з інвалідністю свою політику і практичну діяльність, у тому числі щодо надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій та/або загрози їх виникнення, згідно з Конвенцією ООН про права людей з інвалідністю та міжнародним правом, ставлячись до таких людей як до носіїв прав і свобод, а не як до об'єктів медичного догляду і благодійності;

1.2. Застосовувати під час надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій та/або загрози їх виникнення системний підхід для врахування потреб людей з інвалідністю з урахуванням норм міжнародного права і норм міжнародного права з прав людини як взаємодоповнюючі і взаємопідсилюючі;

1.3. Використовувати різноманітні інноваційні засоби, що сприяють врахуванню людей з інвалідністю, у тому числі під час надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій та/або загрози їх виникнення;

1.4. Включати питання людей з інвалідністю в усі існуючі документи щодо надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій, які спрямовані на подолання конфліктів і надзвичайних ситуацій;

1.5. Забезпечувати доступність для людей з інвалідністю шляхом урахування універсального дизайну при розробці програм та інших заходів з відбудови і реконструкції інфраструктури та громадських споруд на сході України;

1.6. Забезпечити виконання законодавства щодо реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, у тому числі тих, котрі з інвалідністю.

1.7. Забезпечити розподіл та використання міжнародної гуманітарної допомоги з урахуванням потреб осіб з інвалідністю та спрямовувати її частину безпосередньо на дану категорію осіб.

1.8. Залучати людей з інвалідністю до процесів конфліктного і пост-конфліктного врегулювання, напрацювання довгострокових рішень і розробки механізмів їх втілення. З цією метою забезпечити рівноправне представництво людей з інвалідністю у відповідних комісіях, робочих групах і кластерах.

1.9. Проводити спільно з представниками гуманітарних місій і відповідними секторальними працівниками постійний моніторинг практики застосування Мінімальних стандартів захисту дітей при наданні гуманітарної допомоги у відношенні до дітей з інвалідністю.

1.10. Забезпечити інформування (оповіщення) населення у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення із використанням сурдоперекладу та/або субтитрування, а також спрощеною мовою.

2. Кабінету Міністрів України, центральним органам виконавчої влади

2.1. Забезпечити підготовку звіту для Комітету ООН з прав людей з інвалідністю щодо виконання статті 11 КПП та Рекомендацій Комітету за результатами Первинного звіту України (2016 р.) (МВС, ДСНС разом з іншими ЦОВВ).

2.2. Припинити дискримінацію внутрішньо переміщених осіб в частині наявності великого числа обмежень (заборонено перераховувати гроші з карти на карту, здійснювати платежі через інтернет, знімати кошти в банкоматах, окрім Ощадбанку, передбачено блокування карти у разі не користування нею більше місяців) (Мінфін).

2.3. Розробити та забезпечити прийняття змін до Кодексу цивільного захисту України, законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про боротьбу з тероризмом» та, у разі потреби, до інших законів щодо надання необхідної допомоги людям з інвалідністю, зокрема з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими та психічними порушеннями, та іншим маломобільним групам населення (їхнім родичам) у разі виникнення та/або загрози виникнення надзвичайного та воєнного станів, збройних конфліктів, терористичних актів, надзвичайних ситуацій та/або загрози їх виникнення (МВС, Міноборони разом з іншими ЦОВВ).

2.4. Розробити та забезпечити прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поліпшення доступу до інформації осіб з порушеннями слуху» (Держтелерадіо разом з іншими ЦОВВ).

2.5. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо врахування потреб людей з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими та психічними порушеннями, та інших маломобільних груп населення під час верифікації та фізичної ідентифікації (Мінфін разом з іншими ЦОВВ)

2.6. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо затвердження порядку вивезення у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення дітей та повнолітніх осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, у разі неможливості отримати на таке вивезення дозвіл опікуна або піклувальника (Мінсоцполітики разом з іншими ЦОВВ).

2.7. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо визначення порядку організації та здійснення супроводу людей з інвалідністю, зокрема з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими та психічними порушеннями, та інших маломобільних груп населення, які самотньо чи самотійно проживають, у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення, а також багатодітних сімей і сімей, у складі яких є члени сім'ї, що не можуть самотійно рухатися (Мінсоцполітики разом з іншими ЦОВВ).

2.8. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо визначення порядку евакуації людей з інвалідністю, зокрема з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими та психічними порушеннями, та інших маломобільних груп населення (їхнім родичам), у тому числі тих, які перебувають у закладах пенітенціарної системи, охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення з передбаченням, що їх переселення здійснюється в пристосовані до їх потреб (максимально доступні) приміщення та будинки (МВС разом з іншими ЦОВВ).

2.9. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо врегулювання питання здійснення розселення осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення у приміщення установ та закладів, пристосованих для обслуговування таких осіб, на визначений строк (ДСНС разом з іншими ЦОВВ).

2.10. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо Порядку надання статусу дитини, котра постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, терористичних актів та інших кримінальних злочинів, перебувавши створення та ведення бази даних таких дітей (Мінсоцполітики разом з іншими ЦОВВ).

2.11. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо

переміщених осіб із урахуванням потреб переселенців з інвалідністю (Мінсоцполітики разом з іншими ЦОБВ).

2.12. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо визначення цивільним постраждалим причини інвалідності «поранення, контузія, каліцтво, захворювання заподіяні антитерористичним актом» (МОЗ разом з іншими ЦОБВ).

2.13. Розробити та забезпечити наказ про запровадження звітності про чисельність цивільних постраждалих, яким встановлена причина інвалідності «поранення, контузія, каліцтво, захворювання заподіяні антитерористичним актом» (МОЗ разом з Держстатом).

2.14. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правового акту щодо реалізації статті 17 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» в частині сприяння внутрішньо переміщеним особам у наданні кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла (Мінрегіон разом з іншими ЦОБВ).

2.15. Створити Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб, включивши до неї відомості про особливі потреби переселенців з інвалідністю (Мінсоцполітики разом з іншими ЦОБВ).

2.16. Запровадити системи тренінгів для працівників системи цивільного захисту, а також закладів пенітенціарної системи, охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, в яких перебувають люди з інвалідністю, зокрема з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими та психічними порушеннями, та інші маломобільні групи населення, за навчальною програмою щодо надання таким категоріям осіб допомоги в разі у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення (МОН разом з іншими ЦОБВ).

2.17. Розробити та запровадити широку інформаційну кампанію щодо правил поведінки в небезпечних ситуаціях з небезпечними предметами з урахуванням максимальної доступності інформаційних, ознайомчих та навчальних матеріалів для дітей і людей з інвалідністю (ДСНС разом з іншими ЦОБВ).

2.18. Вдосконалити з урахуванням потреб осіб з інвалідністю Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, передбачивши (СБУ):

- позачерговий пропуск людей, які мають інвалідність, та їх супроводжуючих осіб, членів родини (незалежно від того, пересуваються вони на транспортному засобі чи ні);

- інформування на першому блокпості (перед головним) стосовно наявності людей з інвалідністю (можливо, через рацію) та сприяти їх проїзду (в тому числі із супроводжуючими особами, членами родини) позачергово;

- зобов'язання та відповідальних за розміщення на сайтах інформації про наявність на пропускних пунктах (блокпостах) спрощеного та позачергового механізму пропуску людей з інвалідністю та їх супроводжуючих осіб, членів родини, поліпшених умов для таких осіб.

- доповнення Форми заяви у «Реєстрі дозволів для переміщення осіб в районі проведення АТО» полем із зазначенням наявності у заявника (його дитини) інвалідності (серію та номер «Довідки до акта огляду МСЕК» - для повнолітніх, довідки ЛКК - для неповнолітніх) та необхідності його супроводу (ПІБ супроводжуючої особи).

2.19. Розглянути можливість пропуску людей з інвалідністю та їх супроводжуючих осіб, членів родини через блокпости, які проїжджають мешканці прилеглої території (вони мають прописку селища чи міста, що знаходиться близько блокпосту) (СБУ).

2.20. Підвищити технічні можливості електронної системи надання дозволів на перетин лінії зіткнення фізичним особам для пришвидшення спроможності завантаження документів (СБУ).

2.21. Встановити навколо місць очікування для проходження пропускних пунктів і блокпостів інформаційні стенди, роздати посадовим особам, які забезпечують пропуск, інформаційні матеріали стосовно сприяння пропуску людей з інвалідністю та їх супроводжуваних осіб, членів родини (Держприкордонслужба).

3. Обласні, Київська міська державні адміністрації:

3.1. Обладнати пропускні пункти і блокпости біотуалетами, лавками для сидіння, забезпечити наявність там питної води та медичних працівників. У холодну пору року обладнати пункти обігріву (тільки Донецька та Луганська військові державні адміністрації);

3.2. Визначити посадових осіб, до компетенції яких будуть віднесені питання створення безперешкодного середовища для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення;

3.3. Ініціювати за участі громадських організацій слухання щодо створення для людей з інвалідністю безперешкодного середовища та заслухати на ньому звіти місцевих органів влади та комунальних підприємств;

3.4. Відновити (активізувати) роботу міського комітету доступності, а там де їх немає створити такі комітети, включивши до їх складу найбільш професійних і авторитетних представників громадських організацій, що тривалий час та або активно займаються питаннями створення безперешкодного середовища для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

3.5. Включити до договорів про оренду комунального майна (будівель, приміщень та частин підземних переходів) вимогу щодо зобов'язання орендарів здійснювати дооблаштування (розумне пристосування) орендованого майна (залежно від ситуації) з урахуванням потреб людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення відповідно до ДБН В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення», ДСТУ-Н Б В.2.2- 31:2011 «Будинки і споруди. Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху» та ДСТУ Б ISO 21542:2013 «Будинки і споруди. Доступність і зручність використання побудованого життєвого середовища». Аналогічні вимоги поширити щодо малих архітектурних форм і тимчасових споруд;

3.6. Залучати людей з інвалідністю (в якості експертів з питань забезпечення архітектурної доступності) до відбудови інфраструктури;

3.7. Посилити вимоги (у частині врахування потреб людей з інвалідністю та маломобільних груп населення) до учасників конкурсу з перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування;

3.8. Придбати транспортні засоби загального користування, які одночасно є доступними для осіб, які пересуваються на кріслах колісних та/або мають порушення органів зору та слуху;

3.9 Створити облік послуг, які можуть бути надані переміщеним особам з інвалідністю, та особам, які отримали ураження;

3.10 Забезпечити тимчасово переміщених осіб, у тому числі з інвалідністю, лікарськими засобами, виробами медичного призначення, технічними та іншими засобами реабілітації.

3.11. Дотримуватися принципи єдності родини на всіх етапах переміщення і облаштування дітей з інвалідністю. Проводити роз'яснювальну роботу серед батьків щодо кращих інтересів дитини і переваг сімейних форм виховання. Використовувати інтернатні заклади лише в крайньому випадку та в лікувальних, профілактичних і реабілітаційних цілях.

3.12. Забезпечити доступність навчання для осіб з інвалідністю за місцем тимчасового проживання.

3.13. Запровадити на гарячих телефонних лініях зворотній зв'язок.

Лариса Байда, Павло Ждан, Богдан Мойса,
Євгенія Павлова, Мирослава Статкевич
за загальною редакцією Аркадія Бущенко.

Наукове видання

**«ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ».
АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Формат 64х90 1/8.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. – 6. Тираж 400 прим.

ТОВ «Румес», вул. Коновальця, 32-6, м. Київ, 01133

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК№5144 від 05.07.2016